



Olivier Chaline

BÍLÁ HORA

KAROLINUM

Bílá hora

Olivier Chaline

Recenzovali:

doc. PhDr. Martin Nejedlý, Dr.

Z francouzského originálu *La bataille de la Montagne Blanche* (8 Novembre 1620). *Un mystique chez les guerriers*, vydaného nakladatelstvím Noesis v Paříži roku 2000, přeložil a poznámkami doplnil František X. Halas
Předmluva a ediční spolupráce Martin Nejedlý a Nicolas Richard

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Redaktor publikace Josef Táborský
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Mapy Jaroslav Synek a Petr Klučina
Rejstřík Václav Hozman
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První dotisk prvního vydání

© Univerzita Karlova v Praze, 2013
Text © Olivier Chaline, 2013
Translation © František X. Halas, 2013
Preface © Martin Nejedlý, Nicolas Richard, 2013
Cover photography © Alessandro Vasari, 2013

ISBN 978-80-246-2396-2
ISBN 978-80-246-2806-6 (pdf)
ISBN 978-80-246-2905-6 (epub)
ISBN 978-80-246-2906-3 (mobi)



Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva /11

Úvod /52

Bitva a boj /53

Bílá hora: mýtus připravený o dějiny /56

Dominik od Ježíše a Marie /63

PROŽITEK PRUDKOSTI BOJE /69

I. Nemožná bitva /71

Neustálé vyrovnávání sil /71

Blokování vojenských akcí /86

Válečný prostor /86

Chabé síly /93

1620: Nepravděpodobná bitva /106

Převaha, jež uvízla na mělčině /107

Zkoušky, nesváry a beznaděj /114

II. Otec Dominik přiměje velitele svést bitvu /118

Usilovný pochod /118

Český Babel (aneb zmatení jazyka) /126

Vpád otce Dominika /142

III. Náráz /162

Zranitelnost /164

Na pěchotu dopadají koule /165

Jezdeckto odmítá potyčky /172

Mohutnost střelby, anebo nesnesitelný strach? /178

Velký strach /185

Útěk, dým a zmatek /185

Pád Breunerova domu /190

Presycenost vjemy /193

Zranění /196

Prudkost bitvy vrcholí	/200
Naděje se přiklání na opačnou stranu	/201
Paroxysmus	/204
Co bylo po řezi	/211

NÁBOŽENSKÝ SMYSL BITVY /219

IV. Otec Dominik ve válečné radě	/221
Podmínky oprávnění k užití válečného násilí	/221
Podmínky spravedlivé války	/222
Bitva podle kazuistů?	/225
Zásah, jenž byl jak rozhodující, tak neslýchaný	/232
Velká postava katolické reformy	/232
Polemiky historiků	/236
Událost jasně doložená dokumenty	/242
Otec Dominik mění pravidla hry	/249
Vpád náboženské motivace do války	/250
Převrácený jezuitský model	/255
Prorok	/261
V. Zraněný obraz	/265
Králův ikonoklasmus	/268
Obrana obrazů, obrana říše	/280
Urážka Panny Marie	/293
VI. Exsurge Domine et judica causam tuam	/304
Otec Dominik a křížová výprava	/304
Militia christiana (Křesťanské vojsko)	/306
Společnost na obranu víry	/309
Apokalypsa, nebo křížová výprava?	/313
Anhaltova osamocenost	/317
Očekávání všeobecné nápravy	/317
Lev a kometa	/324
Prorocký defétismus	/330
V přítomnosti Boží	/335
Extáze boje	/336
Extáze otce Dominika	/339
Jednomyslnost a teofanie	/348

JAK BITVA PROCHÁZÍ FILTREM VZPOMÍNEK /353

VII. Rázová vlna /355

Pád Prahy /355

Zpráva /373

Vyprávění účastníků /373

Od pověstí k jistotě /376

Proměněná bitva /381

Prozřetelnost a hrdina /387

Jezuitská bitva: monarcha /389

Bůh zachránil svůj lid: kapucín a premonstrát /395

Pražský Purim /397

Bitva v obrazech /402

VIII. Výpovědi o bitvě /406

Nepopsatelná porážka /406

Dvojnáčnost tragédie /407

Příčina českého neštěstí /408

Hledání útěchy /410

Boží znamení /415

Jak se vynořuje zázrak /416

Předzvěsti /419

Teofanie /422

Svatí patroni české země /425

Sláva katedrály /426

Zázraky před bitvou /428

Obnovená kontinuita /432

Caramuel: zjištění pravých zázraků /434

Praktik rekatolizace /435

Obezřelý zápis historie /439

Vyprávění a kazuistika /440

Pokusy o kanonizaci Dominika od Ježíše a Marie /447

Zahájení a podpora beatifikačního procesu /447

Nedokončené řízení /450

IX. Santa Maria della Vittoria /457

Římský triumf obrazu /457

Pavlovská kaple (Capella paolina) /457

Triumf obrazu	/461
Votivní dary (<i>ex voto</i>) a donátoři	/466
Patrona Bavariae	/473
Votivní dary	/473
Mariánská poezie	/475
Obrazy mnichovských karmelitánů	/479
Obrození památky Bílé hory	/488
Diskontinuita vzpomínky	/488
Bílá hora: posvátné místo a duchovní geografie	/496
Bílá hora mezi Čechami a Bavorskem	/501
Triumf církve	/505
Závěr	/514
Národní katastrofa?	/514
1618, anebo 1620: kde hledat katastrofu?	/516
Bitva, to znamená apokalypsa	/520
 Bibliografie	 /524
Jmenný rejstřík	 /554

Předmluva

Chlebové kuličky a dým z černého prachu, koráby, bitva a karmelitán: portrét Oliviera Chalina jako historika

Když dostal český spoluautor předmluvy nabídku uvést vydání knihy o bitvě na Bílé hoře, dlouho váhal. Na první pohled se asi zdá, že není nic snadnějšího než zapět trochu chvály na dlouholetého přítele. Oliviera Chalina znám už od dob – bohužel relativně vzdálených – když jsem v Paříži připravoval pod vedením Jacquese Le Goffa doktorskou práci. Byli jsme tehdy oba mladí – datum narození dělí pouhé dva měsíce – a krom generační příslušnosti nás sblížoval hlavně Olivierův výrazný zájem o českou kulturu. Promýšleli jsme badatelská témata, jež by sdružovala historiky našich zemí, dokonce už i předběžně plánovali výchovu společných žáků. Naše spolupráce se prohlubovala měsíc od měsíce, mimo jiné v souvislosti s přípravou mezinárodního časopisu mladých evropských historiků *Europa*. Olivier, který na rozdíl od ostatních iniciátorů už obhájil doktorskou práci a vyučoval, měl mezi generačními druhy přirozenou autoritu. Už proto mu připadalo úvodní slovo na mezinárodních diskusních seminářích, které jsme v první polovině 90. let minulého století v Paříži pořádali.

Při pohledu z Prahy, Brna nebo Pardubic se přitom Olivier Chaline jeví spíš jako diskrétní osobnost, která každodenní práci podněcuje a usnadňuje česko-francouzskou spoluprací v oblasti historického bádání. A to jak na Sorbonně, kde přednáší, tak mimo ni. Radost z příležitosti představit u nás historika, který je ve své vlasti uznávaným odborníkem na francouzské i české dějiny, mi ovšem kalí určité obavy.

Jsem tím nejpovolanějším, kdo by se měl ujmout předmluvy k monografii pojednávající o důležité události českých dějin 17. století? V žádném případě. České země oplývají odborníky na epochu raného novověku i na dějiny vojenství. Určitě by kvalifikovaněji než já posoudili, zda Chalinova monografie představuje přínos pro poznání bitvy na Bílé hoře a jejího místa v českých dějinách. Možná by pro ně ale bylo trochu obtížnější shromáždit postřehy, o které se chci se čtenáři podělit především. Jde o vřazení Oli-

viera Chalina do jednoho z výrazných proudů francouzského dějepiscetví a o vysledování prvků, kterými je jeho dílo charakteristické pro nejnovější trendy bádání v jeho vlasti.

Žádnou dějepisnou práci nelze pochopit bez vědomí jejího kontextu. Osobně kladu velký důraz i na lidský rozměr: nevím-li nic o autorovi, špatně se mi posuzuje jeho dílo. Copak je možné oddělit neprodyšně Palackého-historika od Palackého-politika a člověka? Nehodlám se uchýlovat k ahistorickým komparacím, ale právě Olivier Chaline představuje typ dějepisce, kterého by měl čtenář trochu blíže poznat, jinak mu hrozí základní dezinterpretace jeho díla. Teprve po seznámení s historickým školením, univerzitními tradicemi a metodologickými východisky lze posoudit originální aspekty jeho prací.

Zkusím tedy k úkolu přistoupit nikoli jako odborník na raný novověk – mým badatelským polem je vrcholný a pozdní středověk –, ale jako historik a učitel, který se už více než dvacet let snaží důkladně poznat proudy a směřování francouzské historiografie. Abych však jako medievista vstoupil na pevnější půdu, přizval jsem ke spolupráci na předmluvě mladého francouzského historika Nicolase Richarda. Je společným žákem mým i Chalinovým, specializuje se na české dějiny a přitom dobře zná francouzskou historiografii raného novověku, ostatně ji už sám na Sorbonně přednášel. Protože se naše znalosti a úhly pohledu vzájemně doplňují, rozhodli jsme se společně podepsat následující text, který je výsledkem dlouhého přemýšlení.

K velkému rozvoji i přijímání metodologických inspirací¹ přispěl dnešní historické vědě v českých zemích rozmach znalostí angličtiny, bezpochyby potřebný. Naštěstí se udržuje i tradice, že většina historiků čte německy. Zato frankofonie, kterou byli čeští historikové známi v meziválečné a ještě poválečné Evropě, povážlivě ustoupila. Francouzi ovšem nepřestali psát zásadní, novátorské a někdy třeba i provokativní monografie jen proto, že je většina českých kolegů přestala v originále číst. Kniha, jež se nyní dostává českým čtenářům do rukou, je toho dílčím důkazem. Důkladná znalost francouzské historiografie v původním znění je přitom jedinou cestou, jak

1) Zde bychom chtěli vyzdvihnout roli, kterou v rozvoji spolupráce mezi českými a francouzskými historiky hraje Cefres, Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, založený roku 1991 významnou francouzskou badatelkou a odbornicí na české dějiny raného novověku Marie-Elizabeth Ducreux. Autoři předmluvy s touto institucí již léta úzce spolupracují, Nicolas Richard byl v letech 2010–2011 jejím vědeckým stážistou.

správně pochopit a docenit díla, jež se – samozřejmě vždy jako nepatrný střípek z celkové produkce – překládají do našeho jazyka.

V některých českých publikacích, i těch vydaných poměrně nedávno, přežívá, pokud jde o francouzskou historiografii, spousta zastaralých klíšé a překonaných představ. *Za nec plus ultra* moderní francouzské historiografie se často vydávají práce ze sedmdesátých let 20. století. Francouzští kolegové nad tím vždy překvapeně kroutí hlavou. Uznáváme však, že předmluva není vhodným místem k analýze této situace. Česko-francouzský historický seminář na Filozofické fakultě UK, kde se týden co týden setkávají čeští i zahraniční studenti s předními francouzskými historiky nebo diskutují nad problémy českých dějin, představuje jednu z cest ke zlepšení situace. Dalším řešením – a takové má podle nás v rámci této předmluvy místo – je podrobná evokace jedné z mnoha linií francouzské historiografie, k níž se právě Olivier Chaline hlásí, protože z ní vzešel.

Francouzští autoři se zajímali o české země od středověku. Přeskočme jinak zajímavou otázku, jak na Čechy a jejich minulost nahlížely kroniky středověké Francie.² Ale pro epochu raného novověku připomeňme alespoň pitoreskní postavu z dob kardinála Richelieua, kněze a čaroděje ve městě Loudunu, Urbaina Grandiera. Ten se v díle *Traicté du célibat* (Traktát o celibátu) uchýlil k příkladu Jeronýma Pražského, jehož život dosti dobře znal.³ Za vlády Ludvíka XIV. pak vznikla mimo jiné monumentální Bossuetova práce *Histoire des variations des Eglises protestantes* (Dějiny proměn protestantských církví, 1688)⁴ a sáhodlouhá Dantécourtova rozvaha *De l'usage de célébrer... en langue vulgaire* (O způsobu sloužit mši... v lidovém

2) Viz Martin Nejedlý, „V Praze jsou tři města, mnoho výstavných kostelů a lidé zbožní...“: Obraz českých zemí a jejich panovníků ve francouzsky psané literatuře 14. století, in: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, ed. Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2004, s. 35–57.

3) Moderní a vskutku kritická edice zmíněného *Traicté* neexistuje. Ta, kterou připravil Robert Luzarche, je poplatnější 19. než 17. století a opírá se o nepříliš důvěryhodné kopie ze století osmnáctého. Edice pořízená Michelem de Certeau (*La possession de Loudun*, 1970, nové vyd. 2005) je pouhým komentářem vybraných pasáží (viz s. 123).

4) Jacques-Bénigne Bossuet, *Histoire des variations des Eglises protestantes*, Paris 1684; toto dílo bylo známé i ve střední Evropě, protože jej vydali ve Vídni a Trnavě roku 1734. Na počátku 19. století Martin Wolf pořídil překlad do češtiny na základě německého a latinského vydání: Jakuba Benygna Bossueta biskupa meldenského Příběhové o změnách církví protestantských I, Hradec Králové 1804, II, Praha 1805. Pokud jde o Čechy, viz zvláště v pařížské edici z roku 1921 svazek II, s. 165n.

jazyce), výrazně zaměřená proti jansenismu.⁵ Obě práce čerpaly příklady z českých dějin. Do jansenistického tábora se naopak hlásil abbé André,⁶ který zamýšlel publikovat monumentální práci o dějinách Čech, ale stačil za vlády Ludvíka XVI. vydat jen její první díl. I když se původní plány nepodařilo uskutečnit, jde o další doklad dlouhodobé pozornosti, kterou specifičtě českého vývoje věnovali francouzští autoři, ať pozapomenutí nebo dodnes slavní. Tento zájem navíc v epoše raného novověku nikdy nepolevil.⁷

Když se v 19. století rozvinula kritická historická věda v dnešním slova smyslu, orientace na zkoumání českých zemí neztratila na síle. Asi by nemělo smysl představovat všechny autory – neboť, upřímně řečeno, kdo je dnes ještě čte? – rádi bychom se ale zastavili u osobnosti, která je u nás nejznámější, u Ernesta Denise (1849–1921). Ten za svoji slávu vděčí jednak historickým dílům, jež měla krátce před první světovou válkou u čtenářů velký úspěch, jednak vlastní politické roli. Pomník na Malostranském náměstí mu zřídili plným právem; zmizel ovšem, jako tolik dalších, v důsledku politických zvratů 20. století. Mimochodem, kéž by se dějinné kotrmelce, a to i v oblasti česko-francouzských vztahů, do budoucna omezovaly na „pouhé“ hrátky s bustami a památníky. Socha se dá z veřejného prostřanství odstranit, z historiografie Ernesta Denise vymazat nelze. Nicméně již v osobnosti samé je zakódována možnost jistého nedorozumění. Denisovo čechofilství sehrálo významnou a pozitivní roli za první světové války, kdy vedl účinnou kampaň, kterou se ze všech sil snažil přispět k úspěchu myšlenky nezávislého Československa. I přes svoji náklonnost, můžeme snad říci lásku, k českým zemím zůstal Ernest Denis Francouzem hluboce

5) Dantécourt (Raymond Chaponnel d'Antescourt), *De l'usage de célébrer... en langue non vulgaire et de l'esprit avec lequel il faut lire l'Ecriture sainte, pour en profiter*, Paris 1687, zde s. 73–74. V případě tohoto autora je třeba vyvarovat se mylného ztotožnění s Jeanem-Baptistem Dantécourtem (1643–1718), viz André Rayez v *Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique*, II, Paris 1953, sl. 492–495.

6) O tomto autorovi toho příliš nevíme. Základní informace viz E. G. Lebos v *Dictionnaire de biographie française*, II, Paris 1936, sl. 889–891.

7) Badatelům se do budoucna otevírá cesta k pořádání kriticky komentovaných výborů z *exempel*, čerpajících své náměty z českých dějin v politicko-teologickém myšlení celého evropského písemnictví, ale Francie skýtá materiál obzvláště četný, neboť kostnický a basilejský koncil sehrály důležitou roli v galikánské argumentaci, a protože vše souvisí se vším, také v politických úvahách o moci obecně. Pro přesnost uveďme, že epochu raného novověku označuje ve Francii tradiční termín *histoire moderne* (v nutně „školsky“ zjednodušující chronologii období od 1453 nebo 1493 do 1789).

poznamenaným porážkou v prusko-francouzské válce let 1870–1871 a angažovaným antiklerikálním republikánem. Mnohé jeho názory odrážejí vzrušenou atmosféru francouzské společnosti přelomu 19. a 20. století. Příčinu třicetileté války viděl hlavně v jezuitském komplotu. A ten se snažil odhalit a pohanět s o to větší vervou, že se právě v době, kdy o českých dějinách intenzivně přemýšlel, ve Francii rozhořel ostrý konflikt mezi církví a antiklerikály, v jehož rámci například ozbrojená moc vyháněla řeholní kongregace. Umíme si dnes představit, jak hluboké rozpolcení francouzské společnosti představovalo rozhodnutí, při kterém někteří důstojníci raději zlomili své meče, než aby splnili rozkaz, který se přičil jejich svědomí? A s jakým nadšením naopak přijímali mocenská opatření třeba republikánští učitelé, kteří věřili, že tím odstraňují hnízda nevědomosti a tmářství?⁸ Napětí v náboženských otázkách zklidnila až první světová válka, Denis však do sebe jakožto angažovaný badatel nasál mnoho z bouřlivé atmosféry konce 19. století. Nikdy neskrýval svoji antipruskou a republikánskou orientaci. Je v takovém případě opodstatněné, jak se už také stalo,⁹ pokládat jej za vzor objektivního pohledu na složité otázky českých dějin jen proto, že byl cizincem? Erudici i literární talent dal do služeb upřímného čechofilství, podporoval politiky demokratického smýšlení.¹⁰ Myšlením a metodami však zůstal francouzským historikem své doby a vyhraněného politického smýšlení. A v českých dějinách hledal souzvuky s historií své vlasti, což samozřejmě neubírá jeho dílu na hodnotě. Činí ho jedinečným.

Mimořádná osobnost Ernesta Denise náleží epoše, dnes už časem zaváté, kdy politici naslouchali historikům. Denisovy práce a jeho myšlenky díky příznivým politickým okolnostem umožnily ve Francii ukotvit tradici fundovaného bádání o Čechách a Slovácích, které se tam s větším či menším

8) Viz například půvabný portrét otce-učitele ve známém románu Marcela Pagnola *La Gloire de mon père*, Monte Carlo 1957, český překlad Eva Musilová pod názvem *Tatínkova sláva*, in: Marcel Pagnol, *Jak voní tymián*, Praha 2004, zvláště s. 11–14.

9) Například Zdeněk V. David, *Finding the Middle Way. The Utraquists' Liberal Challenge to Rome and Luther*, Washington (D.C.) 2003, s. 354, jenž popírá Denisovo protiněmecké zaměření.

10) Doubavka Olšáková, Český překlad Denisova díla v kontextu sporu o smysl českých dějin, *Dějiny a současnost* 23 (5), 2001, s. 28–32, upozornila na skutečnost, že Jindřich Vančura (1855–1936) při překladu monografie *La fin de l'indépendance bohème* (Paris 1903, Praha 1904–1905) v rozsáhlé míře přepracoval francouzský originál tak, aby odpovídal Masarykovu názoru na dějiny, vůči kterému měl přitom sám Denis výhrady.

úspěchem rozvíjí dodnes. Le Centre des Etudes Slaves (Centrum slovanských studií), jež na Masarykovo přání zřídili přímo v domě Ernesta Denise u pařížské Lucemburské zahrady, zůstává důstojným hmotným symbolem pokračování v úsilí velkého francouzského historika. Vzhledem k podmínkám zrodu se toto středisko soustředilo k jazykově jasně vymezenému prostoru Evropy, a tudíž přece jen o trochu více k literárnímu a lingvistickému bádání než k historii.¹¹

Jak to vše souvisí s Chalinovou monografií? Ve stejné době, kdy se v Denisových stopách rozvíjelo v novém centru plodné bádání, formovala se na staroslavné Sorbonně odlišná škola, rovněž zaměřená na studium českých dějin. A právě jí musíme v rámci této předmluvy věnovat náležitou pozornost. Victor-Lucien Tapié bude asi většinu čtenářů mnohem méně povědomý než Ernest Denis. Z českého pohledu se to dá pochopit. Dědila je celá jedna generace a role, jež společnost přisuzovala historikům, se mezitím změnila. Navíc šlo o osobnosti v mnohém protikladné. Tapié pocházel z relativně konzervativních oblastí západní Francie – z okolí Nantes – a jako katolíkovu mu byl cizí Denisův antiklerikalismus. Orientoval se k politickému středu, vyznával jiné duchovní a politické hodnoty než Denis. Victor-Lucien Tapié¹² (1900–1974) nikdy nezískal Denisovu politickou váhu, zato mu připadla výrazná úloha při obnově metod a cílů francouzské historické školy raného novověku. A pro nás je jistě důležité vědět, že nové impulsy a metodologické podněty vzešly ve Francii právě od badatele, jenž se po celý život specializoval na české dějiny 17. a 18. století, ale nebránil se ani pozoruhodným přesahům do středověku a hodnocení aktuálních událostí.

Victor-Lucien Tapié dostal příležitost projít vynikající školou. Krátce po vyhlášení samostatného Československa jej jako stážistu vyslali na Karlovu univerzitu, aby se naučil jazyk, navázal plodné kontakty a stal se všestranně

11) Antoine Marès přednesl na toto téma koncem roku 2009 podnětnou přednášku na kolokviu Paměť míst ve vile Lanna.

12) Viz heslo, jež sepsal Olivier Poncet, in: Christian Amalvi (ed.), *Dictionnaire biographique des historiens français et francophones*, Paris 2004, s. 298–299, dále viz Jean Leclant (ed.), *Le second siècle de l'Institut 1895–1995*, II, Paris 2001, s. 1346, a *Notices biographiques...*, Paris 1972, s. 224–234. Bibliografii jeho děl najde čtenář v závěru svazku *Etudes européennes. Mélanges offerts à Victor-Lucien Tapié*, Paris 1973, s. 21–30. V říjnu 2012 bylo Victoru-Lucienovi Tapiému věnováno kolokvium konané v Nantes. Sborník z kolokvia vyjde v Rennes a stane se podnětem nového bádání o této osobnosti.

kvalifikovaným odborníkem na české dějiny. První z jeho delších pobytů spadá do let 1920–1921, celoročně hostoval na pražské univerzitě ještě mezi lety 1933–1934, jinak k nám zajížděl velmi často – na přednášky, do knihoven a archivů, na setkání s četnými přáteli z řad českých historiků. Na prvním místě zde jmenujme Josefa Pekaře, kterému se cítil blízký lidsky i odborně a ke kterému po celý život choval hlubokou úctu.¹³ Tapié uměl po letech usilovného studia výborně česky, což mu otevřelo brány k poznání české historiografie z první ruky a hlavně k práci s prameny, jež zůstanou nepřístupné drtivě většině cizinců. Victora-Luciena Tapiého v mnohém ovlivnila Gollova škola, ale poctivě četl i ta díla české historické produkce, jež do ní nezapadala. Cílevědomě se snažil oprostit od apriorních soudů nacionalistické a politicky angažované historiografie 19. století, měl zvláštní pokoru vůči autentickým pramenům a dokázal je citlivě analyzovat.

Z pražského studia se zrodilo první větší dílo, jež Tapié publikoval, totiž jeho doktorská disertace *La politique étrangère de la France et le début de la guerre de Trente Ans* (Zahraniční politika Francie a začátek třicetileté války).¹⁴ Jedná se o přínosnou práci k jednomu z uzlových bodů diplomatických dějin 17. století. Victor-Lucien Tapié se zaměřil na období let 1616–1621, přičemž se pokusil rozkrýt složité diplomatické vztahy mezi Francií a územími v ířiši na počátku třicetileté války. Především prokázal, že navzdory předpokladům mnoha historiků neexistovala ve Francii příkrá opozice mezi prošpanělskou zbožnou stranou a *dobrymi Francouzi*, kteří údajně zachovali věrnost mytické politice Jindřicha IV., založené na nepřátelství vůči Habsburkům. Už v tomto bodě výrazně přispěl ke studiu politických dějin Francie období vzestupu Richelieua k moci. Tapié ovšem také podrobně analyzoval složitou diplomatickou hru francouzské monarchie, která se především snažila udržet mír a zároveň zkřížit mocenské plány Španělska. Podporovala Ferdinanda Štýrského a na vzbouřené protestanty v Čechách pohlížela nevráživě, protože je pokládala za možné narušitele evropského míru, a obávala se tedy řetězových reakcí, jež mohly strhnout

13) Viz například nekrolog, který Tapié sepsal po Pekařově smrti pro *Revue française de Prague*, 1937.

14) Victor-Lucien Tapié, *La politique étrangère de la France et le début de la guerre de Trente Ans*, Paris 1934. Ve stejném roce vydal i další rozsáhlou práci, tematicky čerpající tentokrát z českých dějin pozdního středověku: *Une église tchèque au XV^e siècle: l'Unité des Frères*, Paris 1934.

i francouzské hugenoty. Tapié položil důraz na pomoc, kterou Francie Ferdinandovi poskytla a jež podle něho svým dílem přispěla k výsledku české války. Pozornost věnoval také vývoji dobového veřejného mínění, což ve francouzské historiografii jeho doby nebylo tak běžné. Olivier Chaline na Tapiého výzkumy v mnohém navázal a některé teze jeho dnes již klasické monografie rozvinul v knize o bitvě na Bílé hoře, jež se právě dostává českým čtenářům do rukou.

Po únoru 1948 se Tapié jako uznávaný odborník na české dějiny ocitl ve složité situaci. Neváhal však věrně setrvat na svých principech a starých přátelstvích. Nový československý režim od počátku tvrdě kritizoval.¹⁵ Uzavřel si tím cesty k poutům oficiálních kruhů země, k níž cítil upřímnou náklonnost. Nepřestal však přemýšlet o českých dějinách. V souladu s tendencí poválečné historiografie se rozhodl zkoumat české země v rámci rozsáhlejšího středoevropského celku, a překonat tedy geografii národních hranic, v mnohém anachronickou. Dokázal dohlédnout za obzory povrchních dějin politiky a diplomacie, právem kritizovaných proudem *Annales*, a to hlavně v monografii, jež se dočkala velkého ohlasu u francouzských čtenářů: *Monarchie et peuples du Danube* (Monarchie a podunajské národy).¹⁶ Název knihy asi není nejšťastnější, už proto, že Dunaj českými zeměmi neprotéká. Ale Tapié si za tímto geografickým označením stál, i když mnohým připadalo a připadá neadekvátní, nebo dokonce provokativní. Snažil se totiž všestranně prostudovat a posléze charakterizovat osobitou civilizaci, jež byla habsburské monarchii vlastní. Takto pojatá historie předpokládala důkladnou znalost děl historiků českých a slovenských, rakouských, maďarských i dalších. Tapié byl vskutku jedním z mála, kdo měl ve Francii tak rozsáhlé jazykové znalosti, že byl schopen přečíst vše, a uchovával si o historiografii středoevropských národů pozoruhodný přehled. I přes svůj odstup ke komunistickému režimu znal a citoval nejnovější československou historickou

15) Tato volba nebyla nijak samozřejmá, nejen vzhledem k atmosféře v Československu, ale také na francouzských univerzitách, kde měly komunistické ideje velkou prestiž a mnoho stoupenců. Koncem života se Tapié odhodlal k citlivému hodnocení nedávných československých dějin v dlouhém komentáři k dílu Detlefa Brandese *Die Tschechen unter deutschem Protektorat* (I, München – Wien 1969), kde jeho úvahy vědomě překročily časovou hranici prvních protektorátních let a vyústily do zamyšlení o životě českého národa v průběhu 20. století (Victor-Lucien Tapié, *Le Protectorat de Bohême-Moravie sous l'occupation allemande 1939–1942* (à propos d'un livre récent), *Revue historique* 95 (sv. 245), 1971, s. 427–442).

16) Victor-Lucien Tapié, *Monarchie et peuples du Danube*, Paris 1969.

produkci, pokládal také za samozřejmé seznámit se s hlavními sociálně-ekonomickými marxistickými postuláty.¹⁷ Obrovská erudice, opřená rovněž o znalost francouzských a obecněji západoevropských dějin raného novověku, mu umožnila definovat specifické rysy civilizace habsburské monarchie.

Právě díky důkladnému přemýšlení nad příbuzností a rozdílností před-revoluční Francie a habsburské monarchie vzniklo dílo, jež se stalo ve francouzské historiografii mezníkem. Jde o slavnou monografii *Baroque et classicisme*.¹⁸ Tapié byl vlastně mezi historiky jedním z průkopníků užívání termínu baroko v širším slova smyslu než úzce kunsthistorickém. Díky svůdnosti jeho analýz, známých ve Francii též mezi širšími čtenářskými vrstvami, se posléze tento termín rozšířil do té míry, že ho někteří autoři užívají poněkud svévolně. Nicméně právě specifické pojetí fenoménu baroka, přesahující úzce estetickou sféru, mu dovolilo vymezit, v čem vidí zvláštnosti civilizace habsburské monarchie přelomu 17. a 18. století. Protože tohoto neobyčejně vnímavého člověka upoutala krása barokních oltářů v Bretani, začal je jako historik důkladně studovat a našel styčné body jevů, jež znal ze střední Evropy, také ve Francii, ač tamní historikové nazývají tuto epochu „klasickou“.¹⁹

Z pokladnice bohaté bibliografie Victora-Luciena Tapiého bychom mohli ještě dlouho vyjímat drobné klenoty,²⁰ vrhající na dějiny českých zemí pohled z nezvyklého úhlu. Není zde k tomu prostor, i když asi právě tím by se nejlépe zmapovalo historiografické podhoubí, do kterého kniha

17) Právě on jako první ve Francii podtrhl význam Borise Poršněva – kterého mimochodem četl v ruském originále – v knize *La France de Louis XIII et Richelieu*, Paris 1952. Šlo o důležitý mezník, protože při diskusích nad Poršněvovými tezemi ve vztahu k francouzským revoltám zpochybnil Roland Mousnier, jeho kolega na Sorbonně, pojem sociální třídy aplikovaný na Francii 17. století. Tento historik také za pomoci konceptu *société d'ordres* osvobodil sociální dějiny od marxizujících interpretací, které do té doby převažovaly.

18) Victor-Lucien Tapié, *Baroque et classicisme*, Paris 1957.

19) Viz knihu, kterou publikoval teprve na konci vědecké kariéry: Victor-Lucien Tapié (spolupracovali Jean-Paul Le Flem a Annik Pardailhé-Galabrun), *Retables baroques de Bretagne et spiritualité du XVIIe siècle, étude sémiographique et religieuse*, Paris 1972.

20) Zatímco monografie *L'Europe de Marie-Thérèse: du baroque aux Lumières*, Paris 1973 (český překlad Marie Terezie a Evropa, Praha 1997) je dobře známa, příliš často se zapomíná na jeho práce o Châteaubriandovi (pocházel ze stejného regionu a patřil k velkým odborníkům na jeho život a dílo), o třicetileté válce, o Francii doby Jindřicha IV., o barokních oltářích v jednotlivých francouzských krajích (monografie určitě nejvýraznější, pokud jde o neotřelost metod) atd. Poznamenejme ještě, že z přednáškového pobytu v Latinské Americe za války vytěžil *Histoire de l'Amérique latine au XIX^e siècle*, Paris 1945.

Oliviera Chalina zapouští hluboké kořeny. Význam Victora-Luciena Tapiého se ve francouzské historiografii navíc ani zdaleka neomezil na jeho spisy. Na Sorbonně v letech před květnovými událostmi roku 1968 platil za jednu z nepopíratelných autorit. Muselo jít o fascinující osobnost, na kterou se nezapomíná. Profesor středověkých dějin Bernard Guenée, který od stipendijního pobytu na Karlově univerzitě roku 1948 nikdy neztratil zájem o české dějiny, krátce před smrtí vyprávěl, jak se vždy těšil na Tapiého přednášky. Odcházel z nich skoro dojatý a pokaždé litoval, že mu únorový zvrát zhatil studentský záměr specializovat se na dějiny českých zemí za vlády Lucemburků. A zcela nedávno se starší pán, vysoký činitel v oblasti finančnictví, s námi podělil o vzpomínky na obhajoby doktorských prací, jež profesor Tapié vedl. Vždy v sobotu ráno spěchal ze strohých sálů Státní administrativní školy do Latinské čtvrti k monumentální budově Sorbonny. Právě tam, v neorokokovém sále Louise Liarda, přezdobeném zlacením a dřevořezbami, byl velký profesor ve svém živlu. Vždy oblečený s vybranou elegancí, v drahé košili, s perlou v kravatě, s bohatou kšticí vlasů. Na všechny působil jako oduševnělý a výmluvný *maestro*, oslňující až neuvěřitelnými znalostmi. Jako kouzelným proutkem dokázal prý přenést posluchače od břehů Seiny až do komnat českých barokních zámků nebo do zákoutí jejich parků.²¹

Roku 1970 odešel Tapié do důchodu, na Sorbonně však dodnes zanechal nesmazatelnou stopu. Samozřejmě že nebyl ve svém oboru úplně osamocen, zároveň tam působil jako učitel například Roland Mousnier, autor bezesporu přínosných prací.²² Přejdeme však ke druhé osobnosti, bez níž nelze pochopit Chalinovy práce obecně a knihu o Bílé hoře zvláště. Jde o profesora Jeana Bérengera (narozen 1934), který na univerzitu Paris IV-Sorbonne přešel roku 1990 z univerzity ve Štrasburku. Na první pohled se mohli Tapié a Bérenger jevit jako historikové protichůdní. Jejich pedagogické působení dělilo dvacet let. Ještě větší kontrast spočíval v jejich temperamentu. Ti

21) Viz pasáž, kterou mu věnoval François Bluche ve svých vzpomínkách (*Le grenier à sel*, Paris 1991, s. 162–3). Stejně vyznívá nekrolog sepsaný Pierrem Chaunu (*Revue historique* 99, sv. 253, 1975, s. 273–274).

22) Roland Mousnier, *L'assassinat d'Henri IV: 14 mai 1610*, Paris 1964, týž, *Les institutions de la France sous la Monarchie Absolue*, I–II, Paris 1974. Knížka věnovaná Mousnierovi je osobně zaujatá a nenaplníuje slibný název: Eric van der Schueren, *Petit mémoire pour servir à l'histoire sociale dans la France d'Ancien Régime: essai critique sur l'œuvre de Roland Mousnier*, Fasano – Brindisi – Scheren – Paris 1998.

z českých historiků, kteří se s profesorem Bérengerem setkali u příležitosti kongresů a kolokvií nebo jen za jeho častých pobytů na našich univerzitách, si to určitě uvědomují sami. Znájí jeho usměvavou laskavost a mimořádnou úctu k pramenům, jež se snaží co nejcitlivěji interpretovat.

Jean Bérenger navíc vnesl do francouzského bádání o habsburské monarchii raného novověku téma, jež tu doposud stálo na samém okraji zájmu: vojenské dějiny. Začal se jim výrazněji věnovat v 70. letech minulého století, kdy tato specializace připadala mnohým ve Francii zaprášená, ne-li přímo mrtvá a hodná leda laických milovníků kostýmovaných rekonstrukcí dávných bojů a historického šermu. Nezapomeňme, že dějiny událostí obecně a velkých bitev zvláště byly doslova a do písmene černou ovčí první i druhé generace proudu *Annales*.

Posledních třicet let přineslo i v této oblasti posun tak výrazný, že dnes představují dějiny válek jeden ze základních směrů současné francouzské historiografie středověku a raného novověku. Obnovení či rozšíření zdánlivě staromilské domény našlo právě na „staré a dobré“ Sorbonně příznivé prostředí. Spolu s Bérengerem tam působila osobitá medievistická škola v čele s Philippem Contaminem,²³ který pro oblast vojenských dějin vychoval řadu nástupců. Právě v odbornících na raný novověk našli tehdy historikové středověku rovnocenné partnery pro spolupráci nad problémy nahlížené v dlouhodobější perspektivě. Vedle Jeana Bérengera se ostatně na téže instituci uplatnila ještě neopominutelná osobnost Andrého Corvisiera.²⁴

V doktorské disertaci,²⁵ zaměřené na finance v habsburské monarchii za vlády Leopolda I., položil Jean Bérenger důraz na jeden ze základních

23) Čeští medievisté dobře znají profesora Philippa Contamina (nar. 1932), jenž působil v letech 1989–2000 na Sorbonně (Paris IV) a který se u nás zúčastnil řady kolokvií i přednáškových pobytů na Ústavu českých dějin FF UK. Je mimo jiné autorem slavné monografie *Guerre, Etat et société à la fin du Moyen âge: études sur les armées des rois de France, 1337–1494*, Paris 1972, a celé série podnětných studií o stoleté válce, o šlechtě a vojenství středověké epochy.

24) André Corvisier (nar. 1918), odborník na válku v epoše raného novověku (*L'Armée française: de la fin du XVII^e au ministère de Choiseul*, Paris 1964), je znám hlavně biografií tak významné osobnosti, jakou byl Louvois (Paris 1983). Řídil rovněž autorský kolektiv díla *Histoire militaire de la France, I–IV*, Paris 1992. Nedávno vydal zajímavou studii o vojenských světcích *Les saints militaires* (Paris 2006).

25) Jean Bérenger, *Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVII^e siècle*, Paris 1975.

problémů tohoto soustátí v 17. století. Většina tehdejších států sice znala přechodná období, kdy v pokladně chyběly peníze, ale v habsburské monarchii šlo o permanentní problém. Leopold dokázal být Ludvíkovi XIV. celkem úspěšným rivalem, ačkoli měl k dispozici mnohem menší finanční částky než francouzský král.

Každý historik ví, že zamyšlení nad státními financemi dovede badatele mimo jiné k problematice armády. Vždyť právě na války se v této době spotřebovalo nejvíc peněz. A Leopold řešil finanční nároky armády a zajišťoval její operace v Uhrách a na Rýně, aniž by měl k dispozici daň zvanou *taille*, která francouzským Bourbonům přinášela celkem pravidelné příjmy.

Význam Bérengerovy práce nespočívá jen ve vytríbeném stylu, ale především v základní otázce: jaký byl skutečný charakter Leopoldovy moci? Dá se opravdu v případě habsburské monarchie 17. století mluvit o absolutismu?²⁶ Otázka financí dovoluje autorovi rozkrýt realitu habsburské monarchie: jedná se o moc sněmů, nemající obdoby v království Ludvíka XIV., a to ani tam, kde si, jako v Bretani, provinční stavy uchovaly, nebo dokonce znovu získaly vliv.

Tázání ohledně financování ozbrojených konfliktů přirozeně historika vede k válce jako takové. Jean Bérenger se proto obrátil ke studiu situace v Uhrách,²⁷ tedy na permanentním válečném poli tehdejší habsburské monarchie. Tento zájem vyústil mimo jiné do edice stížností uherských zemských sněmů, zvaných *Gravamina*.²⁸ V pozadí jeho výzkumů se stále rýsuje dvojjediný problém povahy monarchické moci a financování války. Intenzivní francouzské bádání o válce v raném novověku, představované mj. právě Bérengerem, navázalo na objevné práce Geoffreyho Parkera²⁹ a na diskuse o „vojenské revoluci“,³⁰ podnícené zvláště plukovníkem Jeanem

26) Tato zásadní otázka byla předmětem kolokvia, z něhož nedávno vyšel sborník: Petr Mafa – Thomas Winkelbauer (ed.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006.

27) Právě Uhrám věnoval Bérenger největší část svého díla (*Parlement et vie parlementaire en Hongrie, 1608–1918*, spoluautor Charles Kecskeméti, Paris 2005; nejnověji dokončil monumentální dílo *La Hongrie des Habsbourg, I (1526–1790)*, Rennes 2010). Naopak díky Olivieru Chalinovi se do popředí pozornosti dostávají dějiny českých zemí.

28) Jean Bérenger – Ország Gyűlés, *Les Gravamina: remontrances des Diètes de Hongrie de 1655 à 1681, recherches sur le fondement du droit d'Etat au XVII^e siècle*, Paris 1973.

29) Geoffrey Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567–1659: The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars*, Cambridge – London 1972.

30) Geoffrey Parker, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West*,

Nouzillem (1927–2007), autorem záslužných studií o vojenské hranici v Uhrách.³¹ Válka se badatelům v tomto novém pohledu nejeví jako přehlídka hrdinských skutků; posuzují ji globálně a se zřetelem k praktickým stránkám organizace a financování. Inovace ve výzbroji a strategii nejsou stranou jejich zájmu, stávají se však součástí rozsáhlého celku problémů.

Bylo by zplošťující omezit dílo Jeana Bérengera jen na zmíněné práce, i když by mu samy o sobě zajistily pevné místo v dějinách francouzského dějepiscectví. Jeho monografie *Histoire de l'Empire des Habsbourg* (1990)³² nabídla čtenářstvu za Rýnem fresku pozoruhodné šíře, protože vzala v potaz všechny tehdejší poznatky evropské historiografie o osmi stoletích vývoje monarchie.

Jean Bérenger ve své práci potvrdil to, co svého času předznamenal Victor-Lucien Tapié: historik habsburské monarchie 17. a 18. století musí dohlédnout za obzor stávajících státních hranic a rozvíjet mezinárodní spolupráci. To předpokládá důkladnou znalost mnoha jazyků. Právě historiografická linie jdoucí na Sorbonně od Tapiého přes Bérengera po Chalina ji vnímá jako závaznou. Francouzští badatelé si v této souvislosti uvědomovali a uvědomují, že musejí důkladně pronikat do národních historiografií všech nástupnických zemí. Pokládají to za nutný předpoklad globální historie, o níž v konečném důsledku usilují. Několik desetiletí trvající úsilí Jeana Bérengera zde souzní se snahami rakouských historiků o širokou mezinárodní spolupráci při přemýšlení nad prameny k dějinám mnoha národů střední Evropy. Z jeho úctyhodné publikační činnosti musíme ještě zmínit alespoň fundované biografie.³³

Čtenář už jistě pochopil, kam směřujeme: když roku 2001 odešel Jean Bérenger do důchodu, zvolili na uvolněné místo profesora dějin raně

1500–1800, Cambridge 1988; Jean Bérenger (ed.), *La révolution militaire en Europe: XV^e–XVII^e siècles: actes du colloque... 4 avril 1997 à Saint-Cyr Coëtquidan*, Paris 1998.

31) Jean Nouzille, *Histoire de frontières: l'Autriche et l'Empire Ottoman*, předmluva Jean Bérenger, Paris 1991.

32) Jean Bérenger, *Histoire de la Monarchie des Habsbourg, 1273–1918*, Paris 1990. Anglický překlad: *A History of the Habsburg Empire, 1273–1918*, London 1994, nové vyd. 1997. Jean Bérenger byl 20. listopadu 2010 jmenován doktorem *honoris causa* Jihočeské univerzity.

33) Jmenujme jako nejznámější Jean Bérenger, Turenne, Paris 1987. Z novějších biografií Léopold Ier: 1640–1705: *fondateur de la puissance autrichienne*, Paris 2004, a Joseph II: *serviteur de l'Etat*, Paris 2007.

novověké střední Evropy Oliviera Chalina. Mladý historik se tedy stal přirozeným pokračovatelem v tradici obou velkých předchůdců. Sám toto nástupnictví nechápe jen jako institucionální závazek, hlásí se i k jejich intelektuálnímu dědictví.

La bataille de la Montagne Blanche,³⁴ jež se stala Chalinovou prací habilitační, vděčí za mnoho Tapiému i Bérengerovi: při četbě studií Victora-Luciena Tapiého pochopil, jak důležité je věnovat pozornost diplomatické úloze Francie i sociálnímu a uměleckému kontextu. Po Bérengerovi zdědil cit pro analýzu proměn financování státu a zájem o vojenskou problematiku, zkoumanou až do praktických detailů. Toto dvojí dědictví nebylo samo o sobě samozřejmostí. Prapůvodně totiž Oliviera Chalina nic nepředurčovalo k tomu, aby se stal odborníkem na střední Evropu obecně a na české země zvláště, navíc na jedné z nejprestižnějších francouzských univerzit.

Rádi bychom se zde proto vrátili proti proudu času k počátkům Chalinova směřování jakožto historika. Chápeme, že čtenář netrpělivě čeká, kdy už konečně přistoupíme k jádru věci a přestaneme s odbočkami. Zdá se nám však, že volíme právě tu nejvhodnější cestu k představení osobité monografie.

Olivier Chaline (nar. 1964), jako většina nejvýznamnějších francouzských historiků, uspěl roku 1984 v přijímacích testech na přísně selektivní École normale supérieure v Paříži. O pět let později splnil podmínky tzv. *agrégation*, konkurzu otevírajícího brány k vyučování na střední škole. Právě z řad nejúspěšnějších kandidátů si ve Francii vybírají vysokoškolské pedagogy. Posléze začal připravovat doktorskou práci pod vedením Jeana-Pierra Bardeta, jenž byl sám žákem slavného Pierra Chaunuho (1923–2009), na École des hautes études en sciences sociales, proslulé metodologickými inovacemi. Zvolil si *a priori* klasické a pro tuto doktorandskou školu snad i netypické téma: biografii jednoho z členů provinčních parlamentů 18. století,³⁵ konkrétně

34) Olivier Chaline, *La Bataille de la Montagne Blanche* (8 novembre 1620). Un mystique chez les guerriers, Paris 2000.

35) Parlamenty ve Francii starého režimu byly orgány vykonávající spravedlnost jménem krále, ale uchováající si určitou nezávislost na monarchovi. Zajišťovaly odvolací řízení v okresech, které jim byly svěřeny, větších či menších podle jednotlivých dvorů. Ten pařížský, první mezi všemi, ovládá třetinu království. Okrsek parlamentu v Rouenu – což bylo 2. město ve Francii na začátku 17. století, 4. roku 1750 a 5. roku 1780 – zahrnoval Horní i Dolní Normandii. Funkce parlamentního rady, krom toho, že vedla k šlechtickému titulu (ale v 18. století už většina *Messieurs* v parlamentu stejně ke šlechtě patřila), vynesla držitele na

v Normandii, Jeana-Pierra Godarta, markýze de Belbeuf (1725–1811). Olivier Chaline dokázal zdánlivě tradiční tematiku přetvořit v monografii zcela originálního pojetí. Pokusil se rozplést vztah mezi rouenským hodnostářem a obyvatelstvem, jež spadalo pod jeho kompetenci. Dospěl tím k přesné charakteristice jeho sociální role, jež se ani zdaleka neomezila na problémy justice. Navíc rekonstruoval mentální obzor členů parlamentů v nejširším slova smyslu. Oproti historikům, kteří se soustředili na stát a na krále, zvolil vyváženější pohled na konkrétní politické postoje členů parlamentu. Ti ve své většině nebyli excitovanými radikály, za které je dosud pokládala historiografie, zaslepená latentním konfliktem mezi králem a parlamenty za Ludvíka XV., urychlujícím následnou cestu k revoluci za jeho vnuka. Členové rouenského parlamentu nezamýšleli otrást monarchistickým režimem a nechťeli ani do krajnosti zvyšovat vlastní moc. Navíc se panovníkova politika, je-li nahlížena pohledem parlamentů, jeví jako podstatně méně koherentní, než když se studuje pohledem královské rady. Jednorázové snahy královské moci o zvraty ve vzájemném poměru sil pobuřovaly celý parlament, pro který hrdost náležet k instituci pověřené justicí nebyla prázdným pojmem, historik však musí brát ohled i na chvíle slabosti ústřední královské moci. Olivier Chaline zkrátka prostřednictvím nového pojetí biografie dospěl k obnovení studia sociálního a mentálního obzoru francouzských parlamentů, ale také k přínosným postřehům o výkonu moci ve Francii 18. století.

Právě propojení důkladného studia provinčních parlamentů, což je specializace, ve které vynikl například Maurice Gresset pro město Besançon,³⁶ s obecnějším zkoumáním tehdejší moci dovolilo Chalinovi zpřesnit postřehy Michela Antoina, talentovaného biografa Ludvíka XV.³⁷ Bádání, kde doposud hrála rušivou roli sterilní opozice a rivalita mezi pařížskými a regionálními historiky, se díky ochotě k vzájemné spolupráci otevřelo novým podnětům a přesnějším analýzám.

vrcholek sociální městské hierarchie. Opozice mezi parlamenty a monarchií v raném novověku a zvláště v 18. století představuje zásadní politický konflikt, v němž někteří historikové dokonce viděli příčinu revoluce z roku 1789.

36) Maurice Gresset, *Gens de Justice à Besançon 1674–1789 de la conquête par Louis XIV à la Révolution française*, I–II, Paris 1978.

37) Michel Antoine, *Le Conseil du Roi sous le règne de Louis XV, Mémoires et documents publiés par la Société de l'Ecole des Chartes*, Genève – Paris 1970. Jeho *Louis XV* (Paris 1989) je velice fundovanou prací, jež ovšem bývá občas kritizována pro poněkud nepřátelský postoj k parlamentům.

Náročné badatelské zahloubání, vyžadující týdny soustředěné práce v archivech a četbu stohů regionální odborné literatury, může historika snadno vést k uzavřenosti do vlastního světa, ne-li k pesimismu a k jisté misantropii. Olivier Chaline naopak cítí jako vědec závazek a snad i dluh vůči širokým vrstvám čtenářů a posluchačů. Snaží se je pochopit a obracet se k nim srozumitelnou řečí. Jeho popularizační práce vynikají čtivostí. Doktorská práce Oliviera Chalina,³⁸ jejíž téma se může zdát hodně vzdálené starostem drtivé většiny našich současníků, se tak díky autorovu zkrácení z původních tří objemných svazků do jediného prodávala dokonce i v řeznictví normandské vesničky Belbeuf, odkud pocházel pozapomenutý protagonista jeho díla. Naivní snaha stát se na venkově terčem pozornosti, nebo dokonce populismus? Opravdu nikoli. Univerzitní historik prostě na základě vlastních výzkumů místním umožnil nahlédnout do dějin obce, ze které pocházejí. A i přes skepsi a ironické úsměvy některých kolegů přijali čtenáři v Normandii jeho snahu s pochopením. Úsilí o přístupnost, srozumitelnost a čtivost najdeme i v brožurce věnované kapli starobylého rouenského Corneillova gymnázia, kde Chaline maturoval (dramatik Pierre Corneille tam studoval v 17. století). Stejnou péči autor věnoval Starému trhu, rouenskému náměstí, kde upálili Janu z Arku, anebo pozdně gotické budově normandského parlamentu, kde dnes sídlí Justiční palác.³⁹ Ještě roku 2009 sepsal překrásně ilustrovanou knížečku o Normandii,⁴⁰ jež je, jak by řekl Baudelaire, podmanivou *výzvou k cestě*. Vyslechli jsme už spoustu Chalinových přednášek v češtině a francouzštině. Léta pravidelně učí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, a je tedy známo, jak citlivě dokáže studentům, kteří nemívají potřebné znalosti správních dějin Francie či peripetií vývoje válečného loďstva, vysvětlit každý detail, spojit výklad v poutavý celek – a vzbudit o poněkud odtaziťou problematiku nefalšovaný zájem. To není dáno ani zdaleka každému.

Z vlastní zkušenosti víme, že na francouzských univerzitách ponechávají – zdá se, že ku prospěchu věci – velký prostor individualitě každého učitele. A v duchu tamní tradice není Chalinovo působení na studenty jen

38) Olivier Chaline, *Godart de Belbeuf: le Parlement, le Roi et les Normands*, Luneray 1996.

39) Olivier Chaline, *La Chapelle du Lycée Corneille à Rouen*, Rouen 1987; též, *Le Parlement de Normandie, District de l'agglomération rouennaise*, Rouen 1999, 3. vyd. 2003; též, *La place du Vieux-Marché à Rouen et le martyre de Jeanne d'Arc, Condé-sur-Noireau* 1999.

40) Olivier Chaline, *La Normandie, un destin entre terre et mer*, Paris 2010.

a jen záležitostí odborné erudice a zvoleného tématu. Velikou roli hraje i síla a zvláštnosti ústního projevu při přenášení znalostí, intonace hlasu, gesta, drobné komentáře a vsuvky, prostě vše, co týden za týdnem vytváří osobní vztah mezi učitelem a jeho studenty. Psaný projev to nemůže nikdy sám o sobě nahradit.

Pro Oliviera Chalina je v tomto směru charakteristická schopnost přesně odhadnout posluchače a přizpůsobit se jejich úrovni, což pochopitelně není v rozporu s náročností. Ohleduplnost vůči neuniverzitnímu nebo zahraničnímu publiku k takovému přístupu nedílně patří. Už proto v dílech Oliviera Chalina není Múza Clio nudnou či dokonce nesrozumitelnou preceptorkou, tak jako ve spisech tolika intelektuálů. Stává se Múzou laskavou a hravou, která zve čtenáře a posluchače do své říše, kde jej nenásilně vzdělává a ponouká k přemýšlení.

Práce Oliviera Chalina čtou laičtí zájemci v Normandii, kde bydlí a ke které má hluboký vztah, uznávají ho ovšem také univerzitní kolegové. Díky vynikajícímu hodnocení doktorské práce zahájil úspěšnou a na francouzské poměry strmou kariéru: nejprve se stal odborným asistentem na elitní École normale supérieure (v letech 1995–1998), poté jej v nezvykle mladém věku jmenovali profesorem na univerzitě v Bretani (Rennes I, kde strávil léta 1999–2001), poměrně brzo přišlo i povolání na Sorbonnu-Paris IV, kde působí dodnes.

Zkusme pro lepší čtenářovu orientaci rekapitulovat: Olivier Chaline do francouzské historiografie vstoupil nejprve jako odborník na parlamenty – a právě tato oblast zkoumání nyní prochází, mimo jiné jeho zásluhou, hlubokými proměnami metod a cílů. Během své odborné dráhy se k tomuto tématu ostatně znovu a znovu vrací.⁴¹ Podle našeho názoru

41) Viz například článek *Les infortunes de la fidélité. Les partisans du pouvoir royal dans les Parlements au XVIII^e siècle*, *Histoire, économie et société* 3, 2006, s. 335–353, kapitulu *Le roi, les parlements et la nation*, in: Jean Garrigues (ed.), *Histoire du Parlement de 1789 à nos jours*, Paris 2007, s. 4–36. Dva aspekty výzkumů (politický a sociální), na něž klade důraz, rozvinul v souborech studií publikovaných pod jeho vedením: Olivier Chaline – Yves Sassier (ed.), *Les Parlements et la vie de la cité, XVI^e–XVIII^e siècles*, *Actes des premières journées d'études de l'Association du palais du Parlement de Normandie*, les 7 et 8 XI 2002, Rouen 2004 (hlavně v bilancujícím článku *Le Parlement et Rouen aux XVII^e et XVIII^e siècles*, s. 323–337); Olivier Chaline – Gauthier Aubert (ed.), *Les parlements de Louis XIV: opposition, coopération, autonomisation?*, Rennes 2010 (*Des parlementaires jansénistes?*, s. 277–292). Právě jako odborník na tuto otázku se podílel na *Dictionnaire de l'Ancien Régime* (ed. Lucien Bély, Paris 1996). Pod jeho vedením vyšla také práce *Les Parlements et les Lumières*, Bordeaux 2011.

jeho přínos spočívá ve třech základních oblastech: zaprvé, obohacuje naše poznání o výkonu moci ve francouzské monarchii tím, že vyváženě hodnotí vztah mezi soudními dvory a královskou mocí. Tato moc, byť bývá pokládána za absolutní, musela ve skutečnosti s parlamentními orgány neustále vyjednávat. Zadruhé, na místní úrovni dokázal citlivě analyzovat sociální vztahy a ukázal, do jaké míry reálné důsledky morální autority členů parlamentu přesahují jejich justiční pravomoci. Tím si otevřel cestu k novému pohledu na šlechtu epochy raného novověku. A konečně třetí aspekt, možná marginální, který zde však nemůžeme pominout: Chaline podrobil detailnímu zkoumání náboženské postoje mužů, kteří v parlamentu zasedali. Důkladné zahloubání do pramenů zde bylo nezbytné, protože francouzské parlamenty byly dlouho zjednodušeně pokládány za instituce oddané galikanismu, za útočiště jansenismu (což je pravda jen částečně) a za strůjce zrušení jezuitského řádu (což lze připustit, ale rozhodnutí tam nebyla ani zdaleka konsensuální). Olivier Chaline sice nepředstavuje touto specializací mezi francouzskými historiky výjimku, ale položil důraz na fakt, že soudní dvory byly v náboženských otázkách silně rozdělené. Pečlivá analýza pramenů ho dovedla až k rozhodnutí užívat pro osobnost Godarta de Belbeuf nezvyklého termínu *lumières dévotes* (zbožné osvícenství). Jedná se tedy o novou interpretaci 18. století v rovině duchovní a intelektuální. Chaline se zde odpoutal od schematických škatulek devótnosti a osvícenství (což je termín svým způsobem pohodlný, protože se do něho často zahrnují fenomény zcela protichůdné) a od tradičního zdůrazňování rozporů mezi králem a parlamenty, mezi šlechtou a neurozenými. Vnáší do problematiky pružnější kategorie; zajímavou syntézu dosavadních výzkumů nabídl v příručce, kterou roku 2005 vydal pod názvem *La France au XVIII^e siècle*.⁴²

Ve Francii 18. století bývalo zvykem pokládat minulé časy za epochy temna: *post tenebras lux*. Jenomže století Ludvíka XIV. je příliš impozantní, než aby se dalo takovým mávnutím ruky pominout. Uvědomoval si to už Voltaire. Někteří odborníci na osmnácté století ve Francii se domnívají, že předchozí epocha představuje jen předeheru k jejich oblíbenému období. Chaline naopak pojímá 17. století jako cosi svébytného. Snaží se je zbavit předsudků, jež nakupily předchozí generace. Do problematiky této epochy se sice poprvé výrazněji ponořil knihou o bělohorské bitvě, ale vrátil se do

42) Olivier Chaline, *La France au XVIII^e siècle (1715–1787)*, Paris 2005.

ní monumentální monografií *Le Règne de Louis XIV.*⁴³ Na základě jejího přijetí ve Francii lze snad bez nadsázky konstatovat, že jej zařadila mezi tamní významné odborníky na 17. století.

Pustit se ve Francii do nové monografie o Ludvíkovi XIV. představuje pro historika nesnadný, ba smělý úkol. Českého medievistu napadne zdánlivě ahistorické srovnání s císařem a králem Karlem IV.: tolik už toho bylo napsáno a jak pilnými a talentovanými předchůdci. Jak tedy přijít s něčím opravdu novým? Badatel střední generace, který se ve Francii rozhodne sepsat další z dlouhé řady biografií „krále slunce“, musí zvládnout obrovskou bibliografii a hory pramenů. Není snadné vstoupit dalším životopisem do implicitní konkurence s takovými autoritami, jako jsou François Bluche nebo Pierre Goubert.⁴⁴ Složitá osobnost Ludvíka XIV. budí pochopitelně u každého historika respekt a obavy. Jak skloubit do jednoho celku slávu a lesk na počátku vlády s hloubkou osobních neštěstí i politických nezdarů koncem života? Tento panovník navíc nemíval dobrou pověst: vytýkalo se mu zároveň, že vyhrával bitvy (a byl tedy monarchou výbojným) i že jich příliš mnoho prohrál (a byl tedy špatným králem). V mládí ho pokládali za bezbožníka, to když zrušil kongregaci Nejsvětější svátosti,⁴⁵ a přitom se stal hluboce zbožným, ne-li přímo „fanatickým“ katolíkem, když koncem života odvolal edikt nantský a vypověděl ze svého království hugenoty. A to, jak se dlouho tradovalo, Francii zruinovalo.⁴⁶ Tváří v tvář Ludvíkovi se tedy odborník nesmí nechat oslnit ani povrchním pozlátkem dvorské nádhery, ani černočernými fámami. Má úkol o to těžší, že na oba krajní pohledy narazí už ve výpovědích králových současníků.

Olivier Chaline neváhal hozenou rukavici zdvihnout. Po nekonečných dnech a nocích práce vznikl špalek (což nemyslíme pejorativně, všem

43) Olivier Chaline, *Le Règne de Louis XIV.*, Paris 2005. Viz také Olivier Chaline, *Le Règne de Louis XIV.*, Paris 2009, sv. I: *Les rayons de la gloire*, sv. II: *Vingt millions de Français et Louis XIV.*

44) Pierre Goubert, *Louis XIV et vingt millions de Français*, Paris 1966; François Bluche, *Louis XIV.*, Paris 1986.

45) Kongregace Nejsvětější svátosti byla zároveň zbožným bratrstvem, charitativní společností a organizací chránící církev. Seskupili se v ní zbožní katolíci, často z významných rodů. Měla velkou finanční moc a zahalovala ji řada tajemství, což přispělo k jejímu zákazu mladým králem. Viz Alain Tallon, *La Compagnie du Saint Sacrement: 1629–1667: spiritualité et société*, Paris 1990.

46) Viz Myriam Yardeni, *Repenser l'histoire. Aspects de l'historiographie huguenote des guerres de religion à la Révolution française*, Paris 2000, s. 191–206; autorka, specialista na francouzský protestantismus, studuje zrod fenoménu, jež považuje za *mýtus*.

historikům se tak snadno nepíše) o více než osmi stech stranách, vydaný roku 2005. Novou monografii ocenily nejen recenze ve specializovaných časopisech, ale – jak je u Chalina obvyklé – také širší čtenářské vrstvy: *omne tulit punctum qui miscuit utile dulci*.⁴⁷ Z četných oficiálních ocenění zmíníme jediné: francouzská Akademie jí udělila Guizotovu cenu, určenou pro mimořádně přínosné práce. A v roce 2009 knihu vydali v levnějším brožovaném vydání, což je ve Francii vždy neklamným důkazem předchozího úspěchu na knižním trhu.

Čím je tedy tak výjimečný Ludvík XIV. nahlížený kritickým zrakem Oliviera Chalina? Autor se nezaměřil na životopis slavného krále, ale na jeho vládu. A ta podléhá osobité chronologii, na kterou se mnohdy zapomínalo. Francouzi očekávali něco jiného od mladého prince, oslavovaného skoro jako Mesiáš, a od starého a nemocného krále, jehož vládu zastřela smrt většiny příbuzných. Chaline především vrátil slovo královským poddaným. Jejich svědectví jsou pozoruhodně rozmanitá a představují zatím opomíjenou výpověď o velkém králi.

Monografii o vládě Ludvíka XIV. doplnila roku 2009 zdánlivě skromnější knížka, pojednávající o jediné, zatím málo probádané kapitole života a státnické činnosti tohoto panovníka: *L'Année des Quatre Dauphins* (Rok čtyř korunních princů).⁴⁸ Mezi Velikonocemi 1711 a 1712 připravila krutá smrt Ludvíka o většinu následovníků, takže mu zůstal jediný pravnuke, mladý Ludvík XV.

Jak děsivé noci, můžeme povzdechnout spolu se slavným kazatelem 17. století Bossuetem, který tímto patetickým zvoláním doprovodil úmrtí Henrietty Anglické.⁴⁹ Současníky sled skonů králových potomků děsil a dojímal, historikové jim však zatím věnovali jen malou pozornost. Řadu badatelů asi unavovalo studium tak dlouhé vlády, poznamenané porážkami let 1704–1708, jež Ludvíkovi uštedřily anglicko-holandské a císařské

47) James Tate (ed.), *Horatius restitutus or the books of Horace*, Cambridge 1833, s. 311, v. 343.

48) Olivier Chaline, *L'année des quatre Dauphins*, Paris 2009.

49) Henrietta Anna Anglická, vévodkyně z Orléansu, byla dcerou Ludvíka XIII. a anglickou královnou. Při pohřebním kázání v bazilice sv. Denise 21. srpna 1670 dosáhl Bossuet vrcholu řečnického umění: „Ach ty tragická noci! Ach ty děsivé noci, do níž zazněla jak dunění hromu ta nevídaná zpráva, Madame umírá, Madame zemřela...“ Viz Jacques-Bénigne Bossuet, *Les éditions originales des oraisons funèbres*, ed. J. Bonnassies, Paris 1877, s. 50. K dispozici je i překlad do češtiny Martina Kabáta: *Jakob Bossuet, Pohřební řeči*, Praha 1913.

oddíly (pád Lille), a strašlivou zimou roku 1709, kdy prý místy zamrzala i míza ve stromech. Sled úmrtí následníků nesmíme vnímat jen jako osobní a rodinnou tragédii, je klíčem k pochopení válek o španělské dědictví. Nástupnická otázka se ve Francii otevřela krátce poté, co se stala aktuální ve Španělsku a v Rakousku (bezprostřední následník Ludvíka XIV., *Velký dauphin*, zesnul jen tři dny před Josefem I.). Zmíněná úmrtí vyvolala politické změny, ale vynutila si i nové uspořádání královského dvora s ohledem na nové korunní prince (dauphiny) a jejich blízké. A v neposlední řadě představují vědeckou záhadu. Olivieru Chalinovi se tak naskytla příležitost nahlížet problém v interdisciplinární perspektivě, ve spolupráci s dvojicí lékařů. Nad dokumenty a nad příčinou smrti se zamysleli společně, i když retrospektivní diagnóza není do všech důsledků možná.⁵⁰ Mnohem větší pozornost, než bývalo dosud zvykem, věnoval autor ceremoniálu a složitým mezilidským vztahům na francouzském dvoře. Hlavním přínosem knihy se stal zcela nezvyklý portrét krále Ludvíka jako truchlícího starce, tedy ten, který mohli znát jen královi nejbližší. Je to Ludvík ponížený a pokorný, zdrcený vahou Boží vůle, ale také Ludvík nadále odolný, který se jako stéblo rákosy v La Fontainově bajce dokázal podvolit a ohnout, a tak ho ani tíha osudu nezlomila.

Lidské stránky panovníka, vnímaného též jako trpící jedinec, dovolily Chalinovi lépe pochopit králova rozhodnutí této doby, zvláště za válek o španělské dědictví. Jejich délka nám nesmí zastřít fakt, že se Ludvíkovi podařilo odvrátit invazi, dosáhnout kompromisního míru s Anglií a prosadit příslušníka rodu Bourbonů na španělský trůn.

Zde se musíme zastavit u specifického rysu Chalinova přístupu jako historika. Prostupuje celým jeho dílem a projevil se koneckonců i v monografii o Bílé hoře. Jde o bedlivou pozornost upřenou ke konkrétním podrobnostem. Pochopit fungování válečného korábu předpokládá podle Chaliny zkoumat také přesná gesta námořníků, zkusit se vcítit do tísně, jež sevře i drsná chlapiska při rozpoutání bitvy, a představit si kouř děl nabitých černým střelným prachem, který nezachytily ani pečlivé dobové obrazy. Stejně vášnivě zaujetí pro hledání konkrétní se projevilo při evokaci agonie tří korunních princů. Olivier Chaline se nespokojil jako tolik

50) Oliver Chaline nám s lehkou ironií, jež je mu vlastní, líčil, jak ho nyní čtenáři prosí o lékařské rady!

jiných historiků s konstatováním, že umírajícím poskytl poslední pomazání. Zajímá se o celý rituál u jejich lůžek, o volbu konkrétních modliteb. I událost, kterou všichni pokládali za probádanou, tak získá novou dimenzi. Sami z badatelské praxe víme, že historik nalezne při pečlivém zkoumání různých typů pramenů spoustu zatím nepovšimnutých nebo opomíjených detailů. Může na ně upozornit. Nemají-li však zůstat izolovanými perličkami, musí je zařadit do širšího kontextu. Vezměme si osobnost Ludvíka XIV., na kterou se právě díky zatím opomíjeným detailům Chaline dokázal zahledět z opravdu nečekaných úhlů. Napadlo by Vás, že velký monarcha sváděl u hodovní tabule s dvorními dámami bitvy chlebovými kuličkami? Je to samozřejmě drobný detail, pro někoho jen úsměvná kuriozita, ale současníci o něm zanechali pozoruhodná svědectví.⁵¹ Historikové, často zaujatí (nebo snad zaslepení?) tím, co je *zásadní*, mívají tendenci opovrhovat vším, co odsunou mimo vlastní zorné pole jako pouhopouhé *anekdoty*. Pokud se taková opomenutí spojí v celý řetězec, vedou ke zkreslení a zploštění celkového obrazu. A co když se ještě pozdržíme u improvizované chlebové munice? Právě ona dovolí historikovi pochopit skutečný vztah Ludvíka XIV. k bezprostřednímu okolí. Pomíjení podobných detailů, kterých je přitom v pramenech spousta, přispívalo ke zkreslené představě o Ludvíkovi jako strnulém a nepřístupném monarchovi, spíše tedy k nechtěné královské karikatuře. Znemožňovalo zahlédnout odvrácenou tvář dvorského ceremoniálu, ponechávajícího prostor chvilcům nevázaného rozptýlení, a tedy pochopit, jak vůbec mohl král vydržet náročné vládnutí i osobní trable. Jen v tomto kontextu historik správně zhodnotí na první pohled škrobenou etiketu nejen jako panovníkův nástroj, ale také jako ochrannou zeď, kterou podle potřeby staví mezi sebe a dvořany.

Ve velké monografii o vládě Ludvíka XIV. lze najít řadu tematických okruhů, ke kterým Olivier Chaline upírá svůj badatelský zájem. Když nyní ponecháme stranou parlamenty, zmiňme tři další: duchovní dějiny, minulost rodné Normandie a okolních oblastí a konečně historii loďstva a námořnictví.

Je ovšem pravda, že zájem o církevní, či spíše duchovní problémy dějin prochází celým Chalinovým vědeckým dílem. Otázku náboženských postojů poslanců parlamentu nebo osobní víry Ludvíka XIV. posuzuje vždy

51) O. Chaline, *Le règne de Louis XIV* (2005), s. 291–292.

v nejširším kontextu. Už tím překonal poněkud ustrnulé nazírání, které v církevních dějinách Francie převažovalo od dob prací kanovníka Boularda a Gabriela Le Bras. Pokud si všímá doktríny,⁵² nejde o ryze intelektuální zájem: je mu branou k novému pohledu na individuální chování. Tedy důraz na lidský faktor, tak typický pro všechny práce Oliviera Chalina...

Mimochodem, můžeme Chalina pokládat za odborníka na církevní dějiny? Řada kolegů a recenzentů ho jako takového vnímá, duchovní dějiny přednáší koneckonců i na Sorbonně. Ale církevní dějiny jsou v jeho podání vždy součástí rozsáhlejšího rámce, ať už politického nebo sociálního. Osobně si na Olivieru Chalinovi ceníme, že odmítá ochudit historickou realitu jen proto, aby zapadl do zaběhnuté univerzitní rutiny, ať už ve školském pojetí předmětů nebo neprůchodností úzkých specializací. Život uchystá každému člověku spoustu silných zážitků, pro mnohé mezi ně patří návštěva katedrály v Orleánsu, v Chartres nebo v Rouenu s Olivierem Chalinem. V jeho podání katedrála není osamocenou lodí brázdící *oceán zrajiného obilí*, kterou opěvoval básník Charles Péguy.⁵³ Zasvěcený historikův výklad ji naopak proměňuje v loď bezpečně ukotvenou v přístavu, v středobod spousty sociálních, politických, intelektuálních, církevních a vojenských vazeb, jež jsou nekonečně bohaté a zároveň neoddělitelné.

Olivier Chaline organizuje každý rok na jaře pro svůj seminář dnes již vyhlášené exkurze. Vyznačují se snahou poskytnout studentům, a to s pomocí odvážně experimentálních prostředků, co nejplastičtější představu o dějišti vlastních historických studií. Například dějiny normandského

52) Viz například jeho rozsáhlý příspěvek k dějinám papežství v době raného novověku v Yves-Marie Hilaire et al., *Histoire de la Papauté*, Paris 1996, s. 301–373, a jeho článek sepsaný s Vincentem Carraudem, *Casuistique, casuistes et casuistique aux XVII^e et XVIII^e s.*, in: Monique Canto-Sperber (ed.), *Dictionnaire d'éthique et de philosophie morale*, I–II, Paris 1996, I, s. 250–260. K problémům, kterým se věnuje v *La Bataille de la Montagne Blanche*, se vrací jeho stať *La Montagne Blanche, 1620. La théologie de la guerre à l'épreuve de la bataille*, in: Jean-Philippe Schreiber, *Théologies de la guerre*, Bruxelles 2006, s. 31–43. Zvolený směr výzkumů ho nutně musel dovést ke Caramuelovi, stejně v monografii o bělohorské bitvě, jako v článku *Caramuel et le siège de Prague en 1648*, in: Petr Dvořák – Jacob Schmutz, *Juan Caramuel Lobkowitz: The Last Scholastic Polymath*, Prague 2008, s. 307–315. Zájem Oliviera Chalina o římské archivy je patrný ve studii *La Curia Romana e la Boemia da Rodolfo II alla Guerra dei Trent'anni*, in: Matteo Sanfilippo – Alexander Koller – Giovanni Pizzorusso, *Gli archivi della Santa Sede e il mondo asburgico nella prima età moderna*, Viterbo 2004, s. 173–185.

53) Charles Péguy, *Présentation de la Beauce à N-D de Chartres*, in: *La Tapisserie de Notre-Dame*, Paris 1913, verš 2.

parlamentu v Chalinově pojetí představují ideální příležitost demonstrovat přístup k historii osobitou výukou. Každý, kdo Rouen jedinkrát navštíví, ví, jak jedinečný dokument, v pravém slova smyslu plnohodnotný pramen, tam představují stavby, jež přežily angloamerické bombardování a – což je mnohem horší – bezohlednou aroganci dnešních stavebních podnikatelů. Již doktorská práce Oliviera Chalina přisoudila zvláštní pozornost pozůstatkům městské architektury, výstavným domům i palácům z 16.–19. století, jejichž původní vybavení známe díky inventářům pořízeným po smrti majitelů. A autor se neomezil jen na vlastní Rouen: vždyť po celé provincii jsou rozesety kamenné a cihlové zámky rodin místních hodnostářů se zachovanými rodinnými portréty – vše monumenty hodné estetického obdivu, ale také historikova zájmu jakožto prameny.⁵⁴

Chalinovo zaujetí pro dějiny zakořeněné v prostoru, pro dějiny v dobrém slova smyslu místní a regionální, se neomezuje na rodnou Normandii, zahrnuje ještě Bretaň, kde dva roky přednášel, a konečně i severní Francii. Právě tam se narodil Buquoy, císařský velitel na Bílé hoře, který byl původem z Arrasu, tehdy součástí španělského Nizozemí, dnes ležící na francouzském území.

Zájem o určité oblasti je u Chalina dán jak badatelskou orientací, tak citovou sférou: v dětství pozoroval, jak z rouenského přístavu vyplouvají lodě, což částečně vysvětluje směr, kterým se jeho výzkum dodnes ubírá. Dlouho se specializoval na parlamenty, ale moře mu zůstalo blízké – a to do té míry, že dnes patří k největším francouzským odborníkům na dějiny námořnictví. Na Sorbonně jim věnuje zvláštní seminář, spolupodílí se také na redigování *Revue d'histoire maritime* (Časopisu pro dějiny námořnictví). V této oblasti se zaměřuje na několik témat:⁵⁵ na problém strategií v celo-

54) Viz například Olivier Chaline – Gérard Hurpin, *Vivre en Normandie sous la Révolution*, I–II, Rouen 1989, nebo nedávno Olivier Chaline (ed.), *Les hôtels particuliers de Rouen*, Rouen 2002.

55) Mezi jeho příspěvky k tématu citujeme *La pensée navale autrichienne 1885–1914*.

Première approche, in: Hervé Coutau-Begarie (ed.), *L'évolution de la pensée navale*, VI, Paris 1997, s. 93–116 (spoluautor Nicolas Vannieuwenhuyze), a jeho články *Les mutineries de 1797 dans la Navy*, *Histoire, économie et société* 1, 2005, s. 51–61, *Révolution et marine française. Quelques remarques sur l'exercice de l'autorité*, *Revue d'histoire maritime*, 4, 2005, s. 147–179, nebo konečně dílo Olivier Chaline – Philippe Bonnichon – Charles-Henri de Vergennes, *La France et l'indépendance américaine*, Paris 2008, jež je plodem mezinárodní spolupráce odborníků na dějiny námořnictví, přesahujícím konkrétní problém vylodění La Fayette a Rochambeau (úvod, s. 15–20). Jeho článek *Théâtres d'opérations: la Manche et la Mer du Nord*, s. 115–130, je opět zasvěcen velké námořní a diplomatické strategii.

evropském měřítku, ale také na ryze praktické fungování raně novověkého korábu, který vnímá jako jakési společenství v malém. Tedy stále onen důraz na lidský faktor...

Olivier Chaline nechce být pouhopouhým kabinetním badatelem, nahlížejším realitu jen přes kartony archivů; o své poznání se nedělí jen s hrstkou univerzitních kolegů na konferencích a kolokviích. Do jeho semináře námořních dějin, mimochodem plodného semeniště mladých adeptů této specializace, pravidelně chodí také námořníci, kteří se o dějiny laicky zajímají. Vede to ke vzájemnému obohacení, otisky této zvláštní spolupráce najdeme při pozorném čtení v řadě Chalinových knih. A protože je jako historik přesvědčen, že nic nemůže nahradit prožitou zkušenost, ochotně a rád přijímá všechna pozvání, kterých se mu dostane od kapitánů francouzské flotily, zvané *la Royale*.⁵⁶ Vstoupí na palubu, všechno si dá podrobně ukázat, vyptává se, ověřuje si vyčtené poznatky. A jeho vlastní byt je vlastně loděnicí, protože ve volném čase vyrábí s mravenčí trpělivostí zmenšené modely plavidel. Nejvíc práce ho prý stál koráb *Soleil Royal*, Královské slunce, někdejší chlouba loďstva Ludvíka XIV. Existuje jistější a zábavnější cesta, jak dokonale poznat loď 17. století, než po večerech vyrábět součástku po součástce její maketu?

Olivier Chaline se neomezuje na klasický rámec anglicko-francouzských námořních dějin. Již před časem obrátil pozornost také k Jaderskému moři a výrazně přispěl k poznání dějin tamní navigace.⁵⁷ Na rozdíl od mnoha jiných autorů se mu nestaly výchozím bodem Benátky a jejich dějiny, ale několik „mořských oken“, která habsburské monarchii zajišťovala vliv ve Středomoří. Výzkumy soustředí například k rakousko-uherské flotile ukotvené v Pule na Istrii, jejímž dodavatelem byl mimochodem ocelářský průmysl v českých zemích.

Zde nalézáme styčný bod s paralelní specializací Oliviera Chalina. Doma ho nepokládají jen za odborníka na raně novověké dějiny Francie, ale také na historii středoevropskou obecně a českou zvláště. Jenže jaká je spojitost

56) Takto ve Francouzské republice i dnes stále lidé běžně přezdívali francouzskému námořnictvu.

57) Viz jeho dlouhý příspěvek *L'Adriatique, de la guerre de Candie à la fin des Empires (1645–1918)*, in: Pierre Cabanes (ed.), *Histoire de l'Adriatique*, Paris 2001, s. 315–505. Nejnověji se k problematice vrátil v monografii *La mer vénitienne*, Paris 2010 (fotografiemi doplnil Jean-Christophe Dartoux).

mezi Godartem de Belbeuf a Čechami? Proč se vlastně sorbonnský profesor, jehož rodové kořeny jsou v Normandii a v Auvergne, začal zajímat o dějiny českých zemí?

Řada univerzitních učitelů historie se stává pomalu, ale jistě u vlastních posluchačů pololegendárními bytostmi. Sledovanými, hodnocenými, kritizovanými, trochu podivnými – a studenti rádi rozšiřují střípky z biografie obohacené více či méně věrohodnými detaily. V Paříži se řada perliček rodí v kavárnách Latinské čtvrti nebo při poněkud stísněných rozhovorech na chodbě ráno před zkouškou.

V případě Oliviera Chalina lze odpověď blízkou realitě hledat v lásce ke klasické hudbě. Je snad půvabnější cesta, jak se dostat k českým dějinám, než přes Smetanu, Dvořáka nebo opomíjené barokní opery? Hudební stopa je v případě Oliviera Chalina velice slibná pro každého, komu okouzleně líčil třeba zážitky z poslechu Zelenkova „Melodramatu o svatém Václavovi“ neboli *Sub olea pacis*, provedeného při korunovaci Karla VI. v Praze. A v době, kdy v létě 2013 pracoval za poslechu pozapomenutých skladeb Josefa Fialy a Antonína Vranického na korekturách upraveného českého vydání Bílé hory, chystal pro kolokvium v pařížské Invalidovně referát o roli loveckých rohů v české barokní hudbě. Dalo by se uvažovat také o silném impulsu, který mu poskytla expresivní síla ikonografického programu kostela Santa Maria della Vittoria v Římě, na jehož stropě lze dodnes spatřit barvitý výjev z první bitvy třicetileté války. I to je možné. Chcete-li jej mimochodem plně docenit jako historický pramen, potřebujete solidní historickou kulturu. Buď jak buď, Chalinův zájem o české dějiny se rodil dlouho a postupně.

Krátce po sametové revoluci se Olivier Chaline začal intenzivně učit česky, a to na École normale supérieure, kde tehdy sám přednášel. Důkladné zvládnutí jazyka mu jako bezpečný klíč odemklo branky k prostudování česky psaných studií a pramenů. V tomto směru přejal závazky vyplývající z globálního pojetí dějin střední Evropy v duchu Tapiého a Bérengera. Zájem o hlubší proniknutí do dějin středoevropských národů podpořila soustavná četba autorů rakouských, německých a maďarských. Při vypočítávání zdrojů Chalinovy inspirace nesmíme zapomenout ani na autory anglosaské, tak nezbytné pro pochopení 17. století, v první řadě Roberta Johna Westona Evanse, ale ani na práce historiků z Apeninského poloostrova, kterým ostatně francouzští badatelé věnují zaslouženou pozornost již tradičně.

Pokud jde o Bílou horu, existuje i zcela konkrétní podnět. V souladu s francouzským univerzitním systémem musel Olivier Chaline připravovat studenty École normale k již zmíněné zkoušce agrégation, a to vyžaduje přímo encyklopedické znalosti. Český spoluautor této předmluvy se sám jedné jeho přednášky zúčastnil (na českých univerzitách podobný typ výuky neexistuje a francouzští kolegové jej přitom při hostování na École požádali o výuku i v rámci této přípravy, navíc o českých dějinách 19. století, potřeboval tedy formální vzor). Olivier Chaline dokázal podivuhodně skloubit množství informací s živým podáním a zajímavými detaily. Když si tedy jednoho roku shromažďoval podklady k zadanému tématu „válka a mír v 17. století“, upoutala jeho pozornost Bílá hora. Výrazně a na dlouho. To byl další motiv ke zdokonalování češtiny, což je pro Francouze jazyk obtížný (většina francouzských studentů historie po ročním pobytu na Univerzitě Karlově nepřekročí práh několika lámaných slov, i když se naštěstí najdou světlé výjimky). Důkladné znalosti, opírající se namnoze o české publikace, se projeví už v Chalinově práci *La reconquête catholique de l'Europe Centrale* (1998).⁵⁸

Soustředit do relativně malého počtu stránek tak složitý a různorodý vývoj je náročným úkolem. Zároveň však takový cíl představuje pro každého badatele výzvu. Vždyť co mají společného Transylvánie, Tyrolsko a Čechy? Historikovi se nabízejí různá řešení: seřadit jako vojáky do vyrovnané řady poznatky jednotlivých národních historiografií, sice vyvážené a přehledné, ale na úkor pochopení celku – anebo upadnout do opačného extrému, přelétnout problematiku povrchně sturkturalistickým pohledem, čímž se vystaví riziku opomenutí většiny místních specifik. Olivier Chaline zvolil odvážnou navigaci mezi Skyllou a Charybdou. A právě české dějiny se mu staly prostředkem, jak bezpečně dosáhnout Ithaky. Pokusil se k problému přistoupit z hlediska dlouhých časových vln. Snaží se ukázat, že úsilí katolické církve o znovuzískání ztracených pozic začalo svým způsobem hned krátce po ukončení husitských válek, například v plamenných kázáních Jana Kapistrána. Olivier Chaline zkoumá více či méně úspěšnou snahu církve

58) Olivier Chaline, *La reconquête catholique de l'Europe Centrale (XVI^e–XVIII^e siècles)*, Paris 1998. Knihu zhodnotila řada recenzí: *Historický obzor* 10, 7–8, 1999, s. 189–190 (Martin Nejedlý), *Český časopis historický* 97, 1999, s. 650 (Eduard Maur), *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 107, 3–4, 1999, s. 444–445 (Thomas Winkelbauer), *Annales, histoire, sciences sociales* 54, 4, 1999, s. 994–997 (Marie-Elizabeth Ducreux), *Histoire, économie et société*, 19, 149, 2000 (François-Joseph Ruggiu).

o získání silnějších pozic v jednotlivých zemích, mnoho pozornosti věnuje rekatolizačnímu úsilí štyrské větve Habsburků.

Právě štyrský model autoritativní rekatolizace se podle autora po roce 1620 prosadil v Čechách. Čemu přičíst jeho úspěchy? Olivier Chaline se v širší kulturní perspektivě zamýšlí nad postavením římské církve, která na přelomu 16. a 17. století znovu postupně získávala ve střední Evropě ztracenou prestiž. Vzájemný vztah nebyl jednostranný, středoevropské prostředí totiž poskytovalo i katolickému kultu nové podněty. Chalinovi se podařilo definovat specifické rysy středoevropského katolicismu a skončil náčrtkem obnovené církevní geografie celé oblasti, jenž byl pro francouzské čtenáře nezbytný. Závěrečná část knihy, asi nejpodnětější, analyzuje složité vztahy mezi církví, národy a císařem.

Tato drobná syntéza, nebo jak ji autor sám skromněji nazývá⁵⁹, *tato krátká studie*, vnáší do problematiky několik pozoruhodných prvků. Klade důraz na „neexistenci specificky katolického politického systému“, na relativně slabou váhu světské autority, na politické fluktuace monarchie i na určité napětí v lůně církve v otázce užívaných prostředků. Chaline se na základě pramenů snaží doložit tezi, že při psaní dějin katolického znovuzískávání kdysi ztracených pozic nesmíme pustit ze zřetele niternou a obnovenou víru.⁶⁰

V zárodku se zde již objevila jedna ze základních myšlenek knihy o Bílé hoře, publikované v Paříži roku 2000, jež se nyní dostává do rukou českým čtenářům. Jde o monografii podstatně rozsáhlejší než výše citovaná syntéza. V žádném případě však nejde o poslední Chalinův příspěvek k českým dějinám raného novověku. Když ho roku 2001 jmenovali na Sorbonně profesorem, převzal po Jeanu Bérengerovi přirozeně i řízení tamního Centra pro dějiny střední Evropy (Centre d'Histoire de l'Europe Centrale), sdružujícího renomované učitele a badatele nejrozumnějších národů. Těto instituci vtiskl novou koncepci, pod jeho vedením se totiž více soustředil na české země.

Olivier Chaline je dnes díky funkci ředitele mezinárodního centra, vlastní specializaci a osobnímu zaujetí jedním z nejaktivnějších propagátorů francouzsko-českých univerzitních vztahů v oblasti historických věd. Každý rok přijíždí do Čech na přednášky a kolokvia. Samozřejmě jsou hodiny strávené v archivech a knihovnách, ale pro Oliviera Chalina je typické, že

59) Ibid., s. 149.

60) Ibid., s. 151.

vyrazí také do české krajiny, s mapou a dobrou příručkou v ruce. V Paříži už léta pomáhá a radí všem českým badatelům, kteří tam zavítají. A to nepočítám naše studenty, které za ním posíláme v rámci evropských stáží. Vždy je ochotně přijme ve stísněné pracovně na Sorbonně, přeplněné stohy knih a papírů, které je třeba doslova přeskočit a propracovat se ke stolu, kde na jediném volném rohu napíše doporučení pro knihovny a administrativu archivů. Olivier Chaline navíc dbá na to, aby se ve Francii rychle zpřístupňovaly výsledky současného českého bádání. Frankofonní kolegové jsou tudíž pravidelnými hosty na jeho seminářích. Z vlastní zkušenosti můžeme potvrdit, že studenti Sorbonny přijímají díky solidnímu základu témat z českých dějin s velkým zájmem. *Verba volent, scripta manent*: Olivier Chaline se nespokojuje s tím, že v článcích, zprávách a recenzích ohlašuje středoevropské novinky z oblasti historické vědy a vyjednává českým historikům – a zvláště mladé generaci – možnost publikovat ve francouzských časopisech. Sám rád přidá ruku k dílu při překladu a často se pak s rodilými Čechy radí ohledně jednotlivých termínů, jen aby studie neztratily nic z odborné a stylistické úrovně.⁶¹ Například příspěvky ze společného kolokvia o šlechtě, konaného na Jihočeské univerzitě roku 2005, uveřejnili jeho zásluhou v prestižním časopise *Histoire, Économie, Société*.⁶² A první číslo ročníku 2011 časopisu *Dix-Septième siècle* se věnuje vztahům mezi mocí světskou a duchovní v barokních Čechách.⁶³

Mnohostranné organizační aktivity Oliviera Chalína zmiňujeme podrobně také proto, že s jeho badatelskou činností tvoří jeden celek. Bílá hora jej dovedla k zájmu o Charlese Bonaventuru de Longueval, hraběte z Buquoy (1571–1621). Tento vojevůdce, typický představitel válečnictví oné doby, pocházel ze španělského Nizozemí. Ve flanderských válkách se osvědčil jako Spinolův důstojník, po vypuknutí stavovského povstání

61) Olivier Chaline přeložil například většinu českých příspěvků kolektivní monografie věnované dějinám rodu Schwarzenbergů: Olivier Chaline (ed.), spolupráce Ivo Cerman, Les Schwarzenberg, une famille dans l'histoire de l'Europe, XVIe–XXIe siècles, Panazol 2012.

62) *Histoire, économie et société*, kolektivní svazek *Familles nobles, châteaux et seigneuries en Bohême, XVI^e–XIX^e siècle* 3, 2007. Actes de la journée d'étude du 1^{er} octobre 2005; viz hlavně úvod, s. 3–6.

63) Olivier Chaline – Nicolas Richard (ed.), *La Bohême au XVII^e siècle*, tematické číslo *Dix-septième siècle* 1, 2011, s příspěvky Oliviera Chalína, Alessandra Catalana, Jiřího Havlíka, Nicolase Richarda, Hedviky Kuchařové, Petra Matý, Pavly Stuchlé, Marie Ryantové a Ivany Čornejové.

v Čechách ho vyslali na pomoc Ferdinandu Štýrskému a jeho život se uzavřel v Uhrách. Tak bohatá kariéra dovoluje prostudovat rozsáhlý okruh problémů vojenských dějin. Buquoy navíc nebyl jen vojákem: české domény, kterými jej císař v únoru 1620 odměnil, připadly posléze jeho vdově Marii Magdaléně, Italce, díky jejímuž úsilí zapustil rod v Čechách kořeny ještě během třicetileté války. V Praze a jižních Čechách se dodnes setkáme s doklady jejího stavitelského úsilí.

Zbožní zakladatelé kostelů, mecenáši umění, ale také více či méně úspěšní správci svěřeného majetku, stavitelé škol a manufaktur koncem 18. století – to vše jsou Buquoyové, vlastně příklad mnohostranné aktivity šlechty nejen barokní epochy, ale i doby osvícenství.

Není divu, že Olivier Chaline poté, co na pozvání R. J. W. Evanse přednášel o Buquoyovi v Londýně,⁶⁴ publikoval ještě sérii studií o různých aspektech dějin jeho rodu⁶⁵ a v širší míře o šlechtě 17.–18. století.⁶⁶ Toto téma totiž pokládá za vhodné východisko pro studium mnohvrstevnatých kulturních vztahů, zvláště mezi Francií a střední Evropou.⁶⁷ Olivier Chaline ostatně dokončuje novou monografii o Buquoyovi, čerpající z pramenů českých, rakouských, francouzských, italských, belgických a španělských.

Obraťme se nyní konkrétněji k monografii o Bílé hoře. Jak jsme již naznačili, autor si vlastně toto téma cíleně nevybral, samo se mu někdy v letech 1992–1993 nabídl – a změnilo jeho dosavadní badatelskou orientaci na Francii. Přemýšlení nad římskými výtvarnými prameny se spojilo

64) Sborník v tisku.

65) Olivier Chaline, Charles-Bonaventure de Longueval, Comte de Buquoy (1571–1621), Dix-septième siècle 3, 2008, s. 399–422; týž, La mort du comte de Buquoy (1621), in: Jitka Radimská (ed.), Vita morsque et librorum historia, Opera romanica 9, 2006, s. 45–52, dále viz též Les églises des Buquoy en Bohême du Sud, Histoire, économie et société 3, 2007, s. 127–143.

66) Po kolokviu, které uspořádal spolu s Václavem Bůžkem na Rožmberku roku 2006 (La noblesse vue par elle-même en Bohême et en France / Sebe prezentace šlechty v Čechách a v Francii, Opera Historica 12), kde představil právě sály předků (Les salles des ancêtres dans les châteaux de Bohême et de Moravie), spoluorganizoval Olivier Chaline s Německým historickým institutem v Paříži letní školu Adel im Wandel – La noblesse en mutation (23.–25. červen 2008), určenou mladým badatelům z celé Evropy.

67) Olivier Chaline – Jarosław Dumanowski – Michel Figeac, Le rayonnement français en Europe Centrale du XVII^e siècle à nos jours, actes du colloque de Bordeaux, octobre 2008, Bordeaux 2009; pozoruhodný je zejména Chalinův článek přesahující konvenční hranice jednotlivých epoch: Les migrants militaires francophones au service de l'Empereur (fin XVI^e siècle – moitié XIX^e siècle), s. 55–69.

s konstatováním, že většina toho, co zatím o této události četl, mu připadá spíš jako bitva 19. století (už výrazným národním podbarvením pozdějších hodnocení) než jako válečná událost ze století sedmnáctého.

Na počátku jej tedy prameny konfrontovaly s překvapením a tázáním: v čem přesně spočívala role osobnosti, se kterou se seznámil na římských vyobrazeních? Co na Bílé hoře dělal španělský bosý karmelitán Dominik od Ježíše a Marie? Bitvy přece nebývají záležitostí řeholníků. Nejsou písemné a ikonografické prameny, jež ho zobrazují, plodem barokní katolické legendy bez jakéhokoli reálného základu? Tato otázka Chalina dovedla k podrobnějšímu zkoumání: kdo byl vlastně onen muž, jenž se podle všeho zúčastnil bitvy, a co vykonal? Jeho role začala Chalinovi připadat důležitá, ba rozhodující. V této fázi práce se to, co mělo podle původního záměru zůstat pouhopouhým článkem, proměnilo v jakousi sněhovou kouli, kutálenou v čerstvém poprašku. Na původní jádro se totiž nabalily další a další výzkumy. A Chaline se nakonec rozhodl zabývat celou bitvou.

Zkusil sledovat karmelitánovy stopy krok za krokem, ale také pochopit, co asi mohli roku 1618 prožívat vojáci. Olivier Chaline tedy nevyšel z tázání po smyslu českých dějin a nezamýšlel se nad utrpením českého národa. Prvním podnětem mu byl skutečně údiv nad přítomností atypické osobnosti.

Jako historik se rozhodl vzít na vědomí a kriticky zkoumat církevní prameny, což samo o sobě neznamená upadnout do katolické apologie. I v laickém prostředí francouzských univerzit se již dlouho pěstují církevní a duchovní dějiny a k tématům jako mystika, zázraky nebo beatifikační procesy se soustřeďují kolektivní výzkumy, jež nijak nesouvisejí s konfesí badatele.

Oč se Chaline v knize pokouší především? Zjistit, co se vlastně 8. listopadu 1620 na Bílé hoře událo. Šlo o skutečnou bitvu, nebo o srážku, která se rychle proměnila v panický útěk? Kdo se jí zúčastnil a jaká role mu připadla? Chtěl si tedy ujasnit povahu celé události. Jakožto zkušený badatel obnovených vojenských dějin si kladl i další otázky. Jak přesně se bojovalo v první větší bitvě konfliktu, jenž byl dodatečně nazván třicetiletou válkou? Lze rekonstruovat strategii a taktiku a pochopit způsob zacházení se zbraněmi? A jak jít dál za povrch drsné události, totiž pochopit, co prožívali bojovníci obou stran, jak proniknout do jejich vnímání a emocí? Ústřední myšlenka knihy spočívá v přesvědčení, že bitva, v níž účastníci dávají do hry všechno, především vlastní život, dovoluje poodhalit to, co se dá jinak spatřit jen obtížně. Olivier Chaline nám jednou vyprávěl, jak na něho zapůsobil

nápis načmáraný na zdi poblíž jeho domu ve dnech, kdy vypukla první válka v Perském zálivu. Zněl „válka je něco jako státní apokalypsa“. Ruka anonymního pisatele přisoudila tento výrok Molotovovi. V této souvislosti není podstatné, zda právem či neprávem. Ale možná míří do černého a sám o sobě relativizuje výtky, které se ve Francii dlouho hrnuly na dějiny bitev jako na cosi okrajového a bezvýznamného.

O náboženských důsledcích bitvy na Bílé hoře už se toho napsalo hodně. Méně obvyklý je Chalinův úhel pohledu: položil si otázku, jaká mohla být role náboženského elementu ve válečné události. Takovéto tázání by mohlo překvapit a možná i pobouřit. Chaline zde ovšem jako historik pátrá po tom, jaké prostředky interpretace se mu nabízejí a jaký vztah mohl existovat mezi doménami, které bychom měli spíše tendenci oddělovat. Karmelitánovu přítomnost v bitvě vnímá jako výzvu k zamyšlení.

Jak tedy může historik na základě pramenů, které má k dispozici, a s metodami, které jsou mu vlastní, přistoupit k události, v níž část tehdejších aktérů viděla Boží zásah? Vítězové hovořili o *questa miracolosa vittoria*, o trestu, který svatí uvalili na ničitele svatých obrazů, zdůrazňovali mystické fenomény. A poražení? Přemýšleli o tom, zda Bůh nepotrestal vojsko za jeho hříchy, a dokonce o tom, že nepřátelskému vojsku pomohl papežský čaroděj. Metodologicky jde o tázání, nad nímž nejde opovržlivě mávnout rukou jako nad církevní propagandou, týká se totiž i medievistů a koneckonců všech historiků, které prameny konfrontují s fenoménem víry. K její podstatě se dnešní historik může jen těžko vyjádřit, lidé však pod jejím vlivem určitým způsobem jednali. A žádný z dochovaných pramenů bychom neměli *a priori* vyloučit.

Olivier Chaline, tak jak je u něho obvyklé, se snaží využít co nejširší paletu dokumentů a neomezit se na texty. Jakožto historik má k dispozici také prameny ikonografické (ať už z Říma nebo odjinud), zbraně a výstroj. Neváhal se poradit se znalci starých zbraní, potěžkat si vzácné exempláře soukromých sbírek a zkusit jejich ovládnutí, prošlapat bitevní pole krok za krokem. I díky tomu se jako historik přiblížil tehdejším prožitkům, někdy možná na hranici snesitelného, se vším strachem, násilím a utrpením.

Jak jsme již naznačili, z hlediska historiografického se Olivier Chaline hlásí k dědictví Tapiého (a v určitých ohledech Pekařovu), k inspirativní četbě Roberta Johna Westona Evanse (v této oblasti jako předtím při studiu francouzských parlamentů 18. století načerpal mnoho inspirace u britských

historiků). V oblasti vojenských dějin se opírá především o metodologické podněty autorů jako John Keegan (který brilantně analyzoval bitvu u Waterloo) nebo Victor Davis Hanson (jenž studoval různé formy válečné kultury starověkého Řecka). V mnoha ohledech ho zaujala také disertace Denise Crouzeta o fenoménu násilí ve francouzských náboženských konfliktech 16. století. Právě v době, kdy psal knihu o Bílé hoře, ovlivnil Olivier Chalina specializační seminář věnovaný bitvám a válečným násilnostem, který tehdy na École normale supérieure vedl Stéphane Audoin-Rouzeau. Tento badatel je sice v zásadě odborníkem na raný novověk, ponořil se však také do studia první světové války a vnesl do něho nové podněty.

Při hodnocení Chalinova pohledu na Bílou horu opět nelze jeho monografii izolovat od proudů současné francouzské historiografie.⁶⁸ A v této souvislosti nám připadá důležitá právě inspirace, kterou načerpal u odborníků na první světovou válku. Sama tato specializace prodělala ve Francii zásadní proměny. V dobách Paula Renouvina se omezovala na vyježděné koleje strategie a diplomacie. Později se výzkum díky Antoinu Prostovi⁶⁹ orientoval na studium osobitého prostředí veteránů, tak důležitého pro pochopení francouzského pacifismu mezi dvěma velkými světovými konflikty. Zhruba o desetiletí později – zatímco veteráni, a tudíž pamětníci pomalu vymírali – našla velkou odezvu analýza německo-amerického historika Georga Mosse,⁷⁰ který se zamýšlel mimo jiné nad zhrubnutím evropské společnosti, způsobeným masakry v zákopech první světové války. V jisté reakci na zmíněné podněty se i ve Francii rozvinul nový pohled na válku

68) Kniha Oliviera Chalina měla ve Francii ohlas i mimo odborníky na raný novověk. Zmiňme zde recenzi Pierra Giberta v *Etudes* 2, 2001, s. 275, pochvalnou, ale pozoruhodnou vzhledem k jistému antihistorickému moralizujícímu pojetí. Další zajímavý pohled, snad až odvážně zkratkovitý, představil Denis Pelletier, *Religion et violence, Vingtième siècle, revue d'histoire* 4, 2002, s. 25–33, zde s. 25, který zahajuje Bílou horou v podání Oliviera Chalina své úvahy v tematickém čísle o 11. listopadu. Napadá nás, zda by se bývala bitva u Lepanta nenabízela více. Buď jak buď, fakt, že Chalinova kniha se cituje v překvapivých a někdy nepatřičných souvislostech, lze pokládat i za hmatatelný znak jistého úspěchu.

69) Antoine Prost, *Les anciens combattants dans la société française 1914–1939*, I–III, Paris 1977.

70) Již překlad části díla George L. Mosse *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars* (Oxford 1990) do francouzštiny, kde dostalo nový název *De la Grande Guerre au totalitarisme. La brutalisation des sociétés européennes* (Paris 1999), ukazuje na reinterpretaci ze strany francouzských historiků. Problém je o to složitější, že tento autor datuje zrod masového násilí k roku 1789 a podtrhuje roli, kterou sehrála Francie z doby před rokem 1914 při zrodu antisemitismu.

1914–1918, jehož nositeli jsou zvláště Annette a Jean-Jacques Beckerovi a již zmíněný Stéphane Audoin-Rouzeau.⁷¹ Snad největší pozornost věnuje současná francouzská historiografie v této oblasti válečnému násilí v antropologické perspektivě. V jejím rámci se Olivier Chaline snaží evokovat to, co mohli prožívat muži na bitevním poli dne 8. listopadu 1620.

Právě potřeba pochopit násilí páchané na konkrétním těle, všechny ty hrozné a zmrzačující rány, vedly Chalina k tak mimořádnému zájmu o zbraně. Jeho přání osobně si vystřelit z muškety zní možná až anekdoticky. Zapadá však do snahy vnímat široké spektrum předmětů jako prameny vojenské archeologie v nejširším slova smyslu. Není náhodou, že Olivier Chaline uspořádal s Philippem Contaminem velké mezinárodní kolokvium *Zbraně a válečná kultura ve střední Evropě*,⁷² kde se příspěvky věnují dosud spíše přehlíženým pramenům.

Již středověké bajky se vysmívaly postoji univerzitních učenců k praktickým otázkám a k některým životním problémům – a možná měly svým způsobem pravdu. Intelektuál, středověký, raně novověký i současný, má někdy paradoxně problém nahlížet problém z nejrůznějších úhlů. Ne vždy je tím nejpovolnějším pochopit, že válka naruší lidskou vůli a vybičuje jeden ze základních instinktů, totiž pud sebezáchovy.

Tázání Oliviera Chalina ohledně fyzických i duchovních prožitků vojáků je blízké diskusím historiků novověku o nadšení Francouzů a Němců při vyhlášení války roku 1914. Problém nelze zploštit na otázku účinnosti ideologické propagandy na široké masy obyvatelstva (již tu například Mosse mimochodem zpochybňuje), nabízí se rozsáhlá škála problémů zahrnujících donucovací prostředky i problém přesvědčení o oprávněnosti konfliktu. Do rámce této široké palety určitě zapadá i složitá snaha proniknout do duchovního prožitku minulosti, jež je vlastní odborníkům na raný novověk i epochy nedávné.⁷³

71) Za základní knihu k této problematice se dnes pokládá Stéphane Audoin-Rouzeau – Annette Becker – Christian Ingrao – Henry Rousso (ed.), *La violence de guerre 1914–1945. Approches comparées des deux conflits mondiaux*, Bruxelles 2002.

72) Olivier Chaline – Philippe Contamine (ed.), *Armes et cultures de guerre en Europe centrale, fin XVe – fin XIXe siècle*, Cahiers du CERMA (Musée de l'Armée), Actes du colloque des Invalides, 2–4 février 2006, Paris 2008.

73) Citujme například kolokvium konané v Amiensu roku 1992: *Chrétiens dans la Première Guerre Mondiale*, ed. Nadine-Josette Chaline, Paris 1993, kde se posuzují různé aspekty náboženských prožitků vlastní první světové válce.

Francouzští historikové různých specializací dnes využívají jako přirozené centrum plodných diskusí *Historial de Péronne* (zjednodušeně řečeno mezinárodní muzeum války z let 1914–1918, ovšem muzeum naprosto specifické, usilující o komplexní archeologii válečných konfliktů v nejširším slova smyslu). Interdisciplinární kolokvia a debaty tam sdružují historiky, veterány (například filmového režiséra Pierra Schöndorffera, účastníka bitvy v Dien Bien Phu, někdejšího kapitána cizinecké legie a později předsedu francouzské vlády Pierra Messmera a belgické eso RAF Raymonda Lallemanda), ale také archeology, chirurgy a psychiatry. Posluchači se tam už léta dozvídají, co se jinde zaslechnout nedá – a Olivier Chaline patří k věrným účastníkům. Samotní svědci tam bývají živoucími dokumenty, včetně gestikulace a rozpačitého mlčení, které se rozhostí po některých otázkách.

Chaline se těmito kolokvii a semináři inspiroval výrazně a mnohostranně. Lze se pak divit, že v jeho vlastní výuce na École normale supérieure studenti mohli poprvé třímát skutečné zbraně a vyzkoušet si rachot starého vojenského bubnu? Neváhal také zorganizovat exkurzi do zákopů na Sommě a domluvit v četnických kasárnách praktickou zkoušku ze střelby černým prachem... Olivier Chaline tvrdí, že některé aspekty války lépe pochopil při pevném sevření podomácku vyrobeného zákopového nože z první světové války, než když studoval práce mnoha historiků, nebo dokonce i memoáry veteránů, kteří ze slábnoucí paměti lovili útržky vzpomínek. K velmi silným zážitkům řadí ještě četbu drsných stránek Ernsta Jüngera, líčících osobní válečné zkušenosti a prožitky.

Na základě všech těchto podnětů, vědomostí a vjemů tedy Chaline zkusil sledovat vojáky na úbočích Bílé hory. Nepatří k historikům, kteří by se předem uzavírali do zvolených konceptů a metod. Chalinovy práce odrážejí jistou inspiraci historickou antropologií, vystopovat se dají také ohlasy dějin lidského těla a dějin paměti. Každý jev zkouší posuzovat jak v jeho specifice, tak globálním kontextu. V případě Bílé hory přímo píše, že prostřednictvím bojovníků, kteří se na bitevním poli střetli, lze zahlédnout rozsáhlejší výseky tehdejší společnosti, včetně náboženství, pojetí politické autority, sociálních hierarchií, technických a ekonomických podmínek. A dnešní badatel může díky konkrétní bitvě zkusit odhadnout, co kdysi vedlo lidi k masivnímu příklonu k násilí.

Olivier Chaline stanul při studiu pramenů k Bílé hoře tváří v tvář intenzivní zkušenosti, nezvyklým prožitkům a nevidanému chování. Chtěl

zachytit událost, která překonala původní úmysly aktérů (což je karmelitánův případ) a dovolila jim někdy, aby překonali sebe sama (to je *extáze* v etymologickém slova smyslu), nebo která je uzavřela do klece vlastního nitra (strach, který se proměnil v paniku). Historik zde samozřejmě dospívá až na samou hranici svých možností a Chaline si to uvědomuje. Ponecháme na čtenáři, aby sám posoudil, do jaké míry je jeho snaha úspěšná.

Publikací monografie o Bílé hoře neskončil Chalinův zájem o problémy, které jsou s ní spojeny. Již při její přípravě musel samozřejmě do nejmenších detailů prostudovat a zhodnotit biografii P. Dominika a Jesu Maria, sepsanou na konci třicetileté války pražským generálním vikářem Caramuelem. Olivier Chaline se k jeho osobnosti později vrátil⁷⁴ a zveřejnil i další studie k církevním dějinám 17. století.⁷⁵ Neopustil koneckonců ani pole vojenských dějin habsburské monarchie. Krom mnoha dalších titulů publikoval o vojsku a válečné kultuře střední Evropy další studii s pozoruhodným časovým rozpětím od počátku renesance po první světovou válku.⁷⁶ Zde našel styčný bod s další oblastí svého zájmu, totiž se zkoumáním problémů vyplývajících ze strategické polohy okrajových částí habsburské monarchie jakožto specifického rámce pro války v raném novověku.⁷⁷

Cílem předmluvy nemůže být vyčerpávající komentář úplného díla Oliviera Chalina, snad jsme však čtenáři pomohli udělat si představu o jeho bohatství. Rozmanitost badatelských témat může až překvapit. Dá se v té záplavě monografií a článků vysledovat nějaká logika a soudržnost? Má monografie o Bílé hoře pevnější místo v Chalinově historickém bádání? Dosavadní publikace tohoto historika lze přirovnat ke dvěma křídům deskového oltáře. Jedno zasvětil českým dějinám, druhé francouzským, ale jsou integrálně propojeny spoustou témat. Svým způsobem tedy tvoří logický celek, jednu část nelze pochopit bez druhé.

Několik poznámek na závěr. Olivier Chaline napsal monografii o bitvě na Bílé hoře před více než deseti lety; tehdy byla jistým mezníkem v jeho přemýšlení o dějinách raného novověku. Vzhledem k tomu, že překlad do

74) Olivier Chaline, Caramuel et le siège de Prague en 1648, in: Petr Dvořák – Jacob Schmutz, Juan Caramuel Lobkowitz: The last Scholastic Polymath, Prague 2008, s. 307–315.

75) Například již citované číslo časopisu *Dix-Septième Siècle*.

76) Olivier Chaline – Philippe Contamine (ed.), *Armes et cultures de guerre en Europe centrale*. Zde je pozoruhodná Chalinova předmluva.

77) Viz velký úvodní článek Olivier Chaline, *Les théâtres de batailles dans le Sud-Est de l'Europe, Dix-septième siècle* 4, 2005, s. 579–589.

češtiny je už datu původního francouzského vydání dosti vzdálený, autor některé své výzkumy rozšířil a doplnil. Pro toto vydání pozměnil poznámkový aparát a text místy upravil, mimo jiné proto, že se kriticky zamyslel nad připomínkami českých a jiných zahraničních kolegů. Podstata knihy se však nezměnila. A je to asi dobře, protože ve Francii se mezitím stala pojmem. Překlad do češtiny byl potřebný zdaleka nejen proto, že monografie se bezprostředně týká českých dějin. Případá nám totiž pozoruhodná metodologicky. Také ve Francii ji mnozí vnímali jako cestu k obnovení a rehabilitaci donedávna tolik vysmívaných dějin velkých bitev.

Joël Cornette, odborník na epochu raného novověku a mimo jiné znalec vlády Ludvíka XIV., spatřuje v knize o Bílé hoře zajímavý podnět a jistý model, který je možné tvůrčím způsobem aplikovat na všechny konflikty, jež vedl v 17. století francouzský král. Olivier Chaline podle něho ukázal, jak plodným polem mohou být obnovené a rozšířené dějiny bitev. „Dochovala se nám sice četná vyprávění o bitvách, ale mnohem vzácnější jsou dokumenty, které dovolují rekonstruovat drsnost a krutost bitevní věry, bolest a průběh nekontrolovatelných bojů muže proti muži. Aby pronikl do prožívaného a procitovaného násilí, shromáždil Olivier Chaline prameny, ke kterým se historikové uchylují jen vzácně, a přitom jsou využitelné i pro bádání o válkách Ludvíka XIV.: zbraně, lékařská svědectví, topografické analýzy vlastního bitevního pole. Obzvláště sugestivní mi připadají kapitoly zasvěcené srážce obou armád. Pečlivě rekonstruují vše, co taková srážka představovala: zmatek, hluk, křik, zběsilost, kouř, pološero, zápach, chropění a sténání raněných, nasládlý pach krve, hrůzu i vzrušení z krveprolití.“⁷⁸ Jean Béranger vyzdvihl nejen nezvyklý přístup k českým dějinám, ale také k vojenské historii.⁷⁹ A do třetice ocitujeme Alaina Tallona, výraznou osobnost střední generace odborníků na raný novověk, který si na knize o Bílé hoře cení úsilí pojmut *bitvu jakožto objekt globální historie*.⁸⁰

78) Viz Joël Cornette, L'histoire au travail. Le nouveau «Siècle de Louis XIV»: un bilan historiographique depuis vingt ans (1980–2000), Histoire, économie et société 19, 4, 2000, s. 561–605, zde s. 583.

79) Recenze Jeana Bérengera v Dix-Septième siècle, č. 210, 2001, s. 153.

80) Recenze Alaina Tallona v Revue d'histoire moderne et contemporaine 49, 3, 2002, s. 209. Ještě dále jde Michel Figeac, pro něhož představuje Chalinova monografie jednu z nejvelkolepějších historických knih posledních let: M. Figeac (ed.), Les affrontements religieux en Europe, Paris 2008, s. 7.

Vsuňme do moře chvály zdravé zrnko pochybnosti. Claude Michaud, profesor na univerzitě Paris I-Sorbonne, napsal o Chalinově *Bitvě na Bílé hoře* neméně uznalou recenzi a uveřejnil ji v hlavním francouzském historickém časopise *Revue Historique*. Na závěr si nicméně položil otázku, jak asi Chalinovu monografii přijmou na březích Vltavy.⁸¹ Upřímně řečeno, klademe si ji také.

Uvažujme tedy ještě chvíli společně. Bitva na Bílé hoře našla zahraničního autora, který zná dobře českou dějepisnou produkci, ale zároveň je hluboce zakořeněn v historiografii francouzské a obecněji západoevropské. Jako historik pokládá Olivier Chaline bitvu na Bílé hoře spíše za střet náboženský než národní. Snaží se navíc ukázat, že nešlo o prostý konflikt mezi katolíky a protestanty, protože nekatolíci českých zemí roku 1620 nepředstavovali jednotný celek. Není prvním, kdo si položil otázku, zda lze v případě Bílé hory mluvit o národní katastrofě. Je přirozené, že se nechtěl uzavřít do anachronických interpretací. Koneckonců, vždyť někteří němečtí historikové viděli v této události katastrofu německou a protestantskou. Chaline nepochybuje o tom, že důsledky bitvy byly katastrofální pro protestanty v českých zemích. Smíme však hovořit o katastrofě globálně? Spočívala v porážce, nebo v samotném povstání roku 1618? Je namístě klást důraz na národní faktor, když vojsko, kterému se nepřesně říkalo „české“, čítalo tolik žoldnů německých, rakouských a uherských?

Méně obvyklý než výše naznačené tázání nám připadá důraz, který Olivier Chaline klade na španělského karmelitána Dominika od Ježíše a Marie, jenž zlomil zdrženlivost císařských generálů, kteří nebyli příliš nakloněni myšlence svést bitvu. Nemohou právě síla mystického prožitku a mimořádný charakter vítězství do určité míry vysvětlit intenzitu triumfu a jeho důsledek?⁸² Formulovat problém takto by jistě bylo příliš kategorické. Nicméně fakt, že někteří protagonisté viděli v bitvě zázrak, mohl vést až k přesvědčení, že království uzrálo pro zásadní změny. Nelze v plamenných slovech karmelitána Dominika spatřovat též velmi pozdní doklad přežívání ideálu křížových výprav? Takto položené otázky jsou samozřejmě složitější a obtížnější. Dovolme si znovu okliku přes francouzskou historiografii. Pokud jde o ideály křížové výpravy, inspiroval se Olivier Chaline v mnoha

81) Recenze v *Revue historique* 125 (sv. 303), s. 775–779.

82) Viz podněty v již citované recenzi Jeana Bérengera.

ohledech obrovitou monografií,⁸³ kterou věnoval právě fenoménu kruciát Alphonse Dupront (1905–1990). Ten se stal po ideovém rozštěpení roku 1968 nejen spoluzakladatelem univerzity Paris-Sorbonne, kde Chaline už léta přednáší, ale hlavně jedním z nejoriginálnějších a nejtalentovanějších francouzských odborníků na duchovní dějiny. Má zásluhy o vymanění této disciplíny z čistě sociologických či kvantitativních mezí, do kterých ji vtěsňal například Gabriel Le Bras, ale především z bezvýhodně konfesionálních pastí. Medievistům připadá legitimní hledat ideály křížové výpravy ještě v dobách, kdy už tažení na Jeruzalém nemělo žádnou naději na úspěch. Nedávná monografie Gérauda Poumarède,⁸⁴ která ve Francii vyvolala velkou pozornost a vzbudila vesměs pozitivní ohlas, je dokladem, že ani mezi odborníky na raný novověk nepůsobí Chaline izolovaně.

Úvahy o přetrvávajících ideálech křížových výprav jsme uvedli jen jako příklad konkrétního směru, kterým se Chaline ubírá a kde jeho kniha nabízí cestu k obnovení duchovních dějin mimo tradiční prameny a metody. Olivier Chaline samozřejmě zná a využívá texty, jež nashromáždili v 19. století Antonín Gindely a ve století minulém Josef Polišenský. Snad je můžeme s trochou zjednodušení nazvat klasickými. Ale připojuje další a klade na ně důraz. V úsilí pochopit člověka 17. století chce Olivier Chaline jako historik dát slovo široké škále dobových pramenů, což je legitimní. A snaží se přirozeně ponechat slovo i poraženým. Olivier Chaline nesdílí myšlenku některých historiků, že válku píší jediné vítězové, snaží se tedy rekonstituovat i rozpoložení těch, na které se neusmála válečná šťěstěna. I zde užívá originální prameny: například věštby, nahlížené ne jako politikou zbraň – jak to historici často dělávají –, ale v celé jejich komplexnosti. Katolíci, protestanti... zbývají ještě židé. I ty Olivier Chaline zahrnuje do své analýzy, přičemž užívá pramen liturgického charakteru.

Caramuelův spis, na který autor monografie položil důraz, může být samozřejmě nahlížen z mnoha hledisek. Například jako pramen osobního života, byť to možná není aspekt nejdůležitější. Ale jeho pečlivá četba navozuje další

83) Původně se vlastně jednalo o doktorskou práci, obhájenou roku 1957, která byla – poté, co se o ní v historických kruzích hodně diskutovalo – publikována až posmrtně. Viz Alphonse Dupront, *Le mythe de croisade*, I–IV, Paris 1997. K problematice roku 1620 viz především s. 405–413.

84) Géraud Poumarède, *Pour en finir avec la Croisade. Mythes et réalités dans la lutte contre les Turcs aux XVII^e et XVIII^e siècles*, Paris 2004, nové vyd. 2009.

otázky: jak je tomu se vztahem války a náboženství? A jaký přístup má historik zaujmout k zázrakům a k mystice? Samotný zázrak konfrontuje badatele se závažným problémem. Historiografie za Rýnem se s ním potýká už dlouho. Aniž bychom se vraceli proti proudu času až k filosofickým spekulacím autorů, jako byl Malebranche,⁸⁵ vášnivě diskuse vzbuzuje už od klasické práce *Introduction aux études historiques*⁸⁶ pozitivistů Charlese Seignobose a Charlese-Victora Langloise. Podle těchto „otců“ francouzské univerzitní historie (tvrdě kritizovaných první generací proudu Annales) je třeba odmítnout jakékoli svědectví pramenů, hovoří-li o zázraku.⁸⁷ Další historikové si začali ve Francii hledat k zázrakům vlastní cestu. Henri Brémond (1865–1933) se právě pro 17. století pustil do rozsáhlé monografie *L'histoire... du sentiment religieux*⁸⁸, po druhé světové válce se pak na toto badatelské pole vrátil jezuita Michel de Certeau, který k řešení tak složitého problému použil například i psychoanalýzu.⁸⁹ Osobní historikova víra nemění nic na tom, že zázrak popsany autentickým pramenem vytváří historický fakt, který nelze pominout mávnutím ruky. Olivier Chaline tedy vzal na vědomí skutečnost, že bitva na Bílé hoře mohla být prožívána také jako extáze (samozřejmě ne stejným způsobem ze strany vojáků, kteří zabíjeli, a karmelitána, který se modlil) a její výsledek mohl být vnímán některými současníky jako zázrak. Olivier Chaline se nespokojil s popisem činů a slov Dominika a Jesu Maria. K dalším pečlivě prostudovaným pramenům připojil také svědectví z procesu karmelitánovy beatifikace. Líčení pod přísahou a přesně ověřované danou procedurou jistě věřit nemusíme, ale historik by je měl vzít v úvahu. Mimořádnost těchto pramenů spočívá v tom, že dovolují promluvit lidem, kteří po sobě zpravidla žádnou písemnou výpověď nezanechali (neuměli totiž psát) a o nichž dokumenty většinou zarytě mlčí. Historikové v nich navíc najdou specifický pohled na svět. I ve Francii začali věnovat výraznou pozornost beatifikačním a kanonizačním procesům teprve dosti nedávno, zásadní přelom představovala kritická studie dokumentů z procesu Jany z Arku.

85) Viz Dictionnaire de théologie catholique, IX/2, Paris 1927, sl. 1796.

86) Paris 1898, s. 178–179.

87) K překonaným postulátům těchto klasických autorů francouzského univerzitního pozitivismu viz také M. Nejedlý, Nezávazná pozvánka studujícím snilkům na hostinu k hladovému lidožroutovi, in: Jacques Le Goff, Za jiný středověk, Praha 2005, s. 405–436.

88) Henri Brémond, Histoire littéraire du sentiment religieux en France: depuis la fin des guerres de religion jusqu'à nos jours, I–IX, Paris 1916–1936.

89) Michel de Certeau, La fable mystique, Paris 1982.

Soustavný výzkum Oliviera Chalina v římských archivech je záslužný ještě v jednom ohledu: naznačuje, že některé z tamních fondů jsou zatím málo využívané pro hlubší poznání českých dějin církevních, politických, sociálních a intelektuálních.⁹⁰ Máme samozřejmě k dispozici průkopnické práce, které na nich založili například Hynek Kollmann⁹¹ nebo Alessandro Catalano.⁹² I tak však tyto fondy představují pro nastupující generaci historiků – generaci opírající se o důkladnou znalost jazyků a využívající všech podmínek otevřené univerzitní Evropy – relativně nevytěžený pramenný materiál.⁹³

Vracíme se k neodbytné otázce položené již francouzským recenzentem: jak dnes Chalinovu monografii přijmou čtenáři v českých zemích? Snad jsme jim poskytli pevnější půdu informacemi o kontextu jejího zrodu a o problémech, kterými se Olivier Chaline zabývá. Nechť už nyní každý, kdo je otevřený novým tázáním a podnětům, hodnotí podle vlastních kritérií.

Zbývá nám popřát čtenářům příjemné chvíle přemýšlení nad českými dějinami. Leda snad... ještě slovíčko. Olivier Chaline napsal svoji knihu vytríbenou a bohatou francouzštinou, takže originál knihy není jen *nuncia vetustatis* (právě takto totiž Cicero definuje historii), ale rovněž *venustatisque nuncium*. Vhodný překlad monografie vyžadoval důkladnou znalost jazyka, literární talent a cit pro autorův osobitý styl. Chceme tedy vyjádřit vděčnost Františku X. Halasovi, historikovi a spisovateli, protože dospěl k textu, jenž neztratil nic z původní působivosti a který mohou nyní plně ocenit všichni čeští čtenáři.

Martin Nejedlý, Nicolas Richard

90) Olivier Chaline, *La Curia Romana e la Boemia da Rodolfo II alla Guerra dei Trent'anni*, in: Matteo Sanfilippo – Alexander Koller – Giovanni Pizzorusso, *Gli archivi della Santa Sede e il mondo asburgico nella prima età moderna*, Viterbo 2004, s. 173–185.

91) Hynek Kollman (ed.), *Acta sacrae Congregationis de propaganda fide gestas Bohemicas illustrantia*, I/1 (1622–1623), Pragae 1923.

92) Alessandro Catalano, *La Boemia e la riconquista delle coscienze*, Ernest Adalbert von Harrach e la controriforma in Europa Centrale (1620–1667), řada „Tribunali della Fede“, Roma 2005, česky: *Zápas o svědomí: kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008 (přeložil Petr Maťa).

93) Když jsme spolu s Olivierem Chalinem jako spoluedoucí mezinárodní doktorské práce vyslali Nicolase Richarda poprvé do Říma, aby tam provedl důkladné archivní výzkumy k tématu disertace, tedy protireformačního kléru, byl jsem jako medievista překvapen masou a kvalitou dosud nevytěženého archivního materiálu, který tam dokázal nalézt.

Úvod

Pro historika už není bitva tou prožívanou událostí, kterou byla pro bojující. Zmizelo nebezpečí a vyprávěč podstupuje nanejvýš riziko omylu, anachronismu anebo předpojatosti. Hrůznost je přesně kodifikována a v důsledku toho omezena na motivy, které tvoří součást kompozice: příkladná smrt hrdinů, mrtvolvy padlých, výjevy s raněnými... Barvy sice mohou být oslnivé, ale malba anebo popis vynechávají to, co by mohlo šokovat čich, vidění nebo konvence. Utrpení, krveprolití a smrt už nenacházejí v historii bitvy, jež zažehňuje vše, co je nesnesitelné, takže žádné místo. Obratně se v ní skrývá to, nač bojující chtějí zapomenout a o čem ostatní nechtějí nic slyšet: válka v první osobě, ve které zabírám, jsem zabíjen, v níž mi hrozí, že budu neznámou mrtvolou, že se mi nedostane pohřbu. Když někdo připomíná, že prožil takové násilnosti, budí to často u posluchačů úšklebky, které je před nimi mají chránit. Zdá se, že celá generace univerzitních badatelů, kteří jako Marc Bloch prožili válku na vlastní kůži, vzpomínky tohoto druhu doslova vykárala z historie. A když se již od prvních let minulého století na obzoru rýsovalo zavrhování faktografie – a to nejen vojenské –, lze těžko neuvádět do souvislosti pustošení a zabíjení let 1914–1918 se skutečností, že zakladatelé školy *Annales* při svém bádání odmítali brát v potaz válku.

Ale navzdory veškerým klatbám, které byly nad ní vysloveny, historie bitev a válek stále existuje. Má své publikum. Neboť ozbrojené boje se nedají natrvalo ukrývat pod pokličku a vyprávění o nich se nám vnucuje, ať chceme nebo ne. V poslední době se objevovalo zejména jako součást některých životopisů, ale může se uplatnit i ve vylíčení kratších časových úseků, aby si čtenáři uvědomili ničivou a zároveň tvořivou sílu určitých událostí, ať šlo o vítězství, která měla neslýchané následky, anebo o drtivé prohry, jako byla porážka Francie v květnu a červnu 1940, o které v knize *Podivná porážka* vypráví Marc Bloch, jehož válka zasáhla právě při této příležitosti.

Bitva takto jasně ukazuje meze té historiografie, která si usmyslela klást na privilegované místo masy lidí a každodennost, a přitom dokázala zapomenout na davy bojujících vojáků.

Bitva a boj

Co se dá vůbec říci o bitvě? Takováto událost se zdá být neprůhledná, nedostupná jinak než prostřednictvím různých vyprávění, která jí dodatečně propůjčují smysl a logičnost, jež předtím nutně neměla. Prudkost bitvy lze přesto zpřístupnit.¹ Nejprve pomocí pramenů, jež byly až příliš zanedbávány, tedy pomocí předmětů. Vezmeme-li například do ruky nějaký nůž ze zákopů první světové války, dává nám to nahlédnout do války, na jakou bychom neradi příliš vzpomínali. Pokud jde o třicetiletou válku, je ve vojenských muzeích i v soukromých sbírkách stále dost mušket, rapírů, kordíků i kyrysů. Přitom je ovšem třeba si připomenout, že tyto zbraně a tato výstroj byly určeny k tomu, aby zabíjely, a ne aby byly zařazeny, vycíděny a aby se na ně přilepily štítky. Pak se pojednou stanou hroživě reálnými. K těmto pramenům, které jsou pro historika bohužel značně nezvyklé, je třeba připojit další, jež nejsou využívány o moc více: lékařská svědectví o tělesném utrpení raněných. A taková svědectví k dispozici máme, a není přitom na závadu, že se pojí k jiné bitvě než k té, kterou nyní studujeme; důležité je, že pocházejí z téže doby a že jsou dostatečně výmluvná. A existuje konečně další pramen v přirozené velikosti: bitevní pole. Bílá hora se od roku 1620 příliš nezměnila a je snadné procházet se po ní s mapou v ruce. Je tedy možné vytvořit takové dějiny bitvy, boje, které se neomezují pouze na studium různých vyličení události, ale vycházejí z toho, co prožívali bojující, z válečného násilí.

Co je však trvale nezachytitelné a co přitom nelze přehlížet, je zacházení se zbraněmi, otázka, jak s nimi zacházeli jednotlivci anebo celé útvary.² Jak se mohlo stát, že historici, kteří často prošli vojenskou službou nebo se účastnili bojů, zůstali natolik mlčeliví, když šlo o tento podstatný aspekt bitev? Vojáci o něm nemluví takřka o nic víc. To vskutku předpokládají, že je dobře znám? Když se totiž zabýváme 17. stoletím, rychle se ukáže, kolik se vynoří otázek, jež často zůstávají nezodpovězeny, chceme-li přistoupit k rekonstrukci pohybů mušketyra anebo pochopit, jak se prováděla taktika čtyřhranu pikovníků anebo jak dokázali jezdcí v oddíle uskutečnit všichni

1) Měl jsem příležitost se k tomuto problému vrátit v O. Chaline, *La bataille, objet d'histoire*, s. 1–14.

2) Mimořádně zajímavá je tu studie V. D. Hansona, *Le modèle occidental de la guerre*, jež se opírá o rekonstrukci bojových sestav, kterou autor uskutečnil s pomocí svých studentů.

zároveň prudký obrat, pokud jde o celý směr jízdy. Dobová pojednání o události, jíž se věnujeme, nehovoří o tom, co bylo samozřejmé. Snad objasní něco o výcviku jednotlivce, neumožní však, abychom pochopili, jak vojáci na jeden ráz vypálili salvu. Jako užitečné se ukazuje, zkoumáme-li detaily obrazů a rytin, i když je třeba brát v potaz různé konvence zobrazování. Hlavně je však třeba vyptávat se sběratelů zbraní. K dialogu mezi nimi a historiky dochází málokdy a není snadné ho vést, protože jedni i druhí mají velmi rozdílný přístup k věci. Je-li však možné mít zbraně v rukou, dát si vysvětlit, jak se s nimi zacházelo, spatřit výstřel z repliky muškety, k němuž byl použit černý střelný prach, pak pojednou chápeme bitvu zcela jinak než předtím.

Válečné násilí se nedá shrnout do formule, podle níž jde o rozpoutání individuální či kolektivní zuřivosti. Je prožíváno v první osobě, tváří v tvář blízkému, viditelnému nepříteli, který se na vás dívá. Prudký obrat jezdců a šarvátky kavalérie probíhají na velmi krátké vzdálenosti. Výstřel pěchoty je v případě, že jde o oddíl přivyklý válce, zadržen až do chvíle, kdy vojáci vidí nepříteli přímo do očí. Zápas muže proti muži, boj zblízka, zůstává navzdory mušketám a puškám tím nejhlavnějším. Účinek pohledu na psychiku nelze brát v potaz o nic méně než účinek zbraně na tělo.

Významným faktorem, který historikové příliš rychle odsouvají stranou, je utrpení. Je tu především trýzeň těla s veškerou jeho zranitelností. Zde přicházejí ke slovu nejprve chirurgové, pro moderní dobu Ambroise Paré. Pokud se lze pokoušet o archeologické vykopávky z válečných hrobů, pak bývají nálezy významným přínosem pro odhad účinku zbraní. Tento přínos je dosud vyhrazen především medievalistům, ale začíná se pozvolna týkat i těch, kdo zkoumají první světovou válku. A obecněji je třeba celkově zkoumat též veškeré jevy působící bolest. Dějiny bitev nesmějí opomenout hlad, zimu, únavu, účinky vlhka, neboť se velmi zřídka stává, že samotnému boji nepředchází pronikavé fyzické úsilí, které již samo o sobě podrobuje organismus vojáků tvrdé zkoušce.³

Alé utrpení není pouze fyzické. Prožívání bitvy je složeno z řady stavů vědomí, jež jsou velmi rozmanité, ale vždy intenzivní a jež mohou buď ochromit, nebo naopak zvýšit bojeschopnost. Jak je možno porozumět takové události, aniž by se bral ohled na strach, na extrémní napětí, na odvahu, na

3) Je to podstatný aspekt bitev, který vyzdvihly zejména práce J. Keegana, *Anatomie de la bataille; L'art du commandement*.

pocity sebevědomí, povinnosti, věrnosti, na zhovadilost, šílenství nebo na nadšení dohnané někdy až od extáze? To, co člověk vnímá ve chvíli boje, je bráno v potaz jen zřídka. Pokud budeme pátrat po tom, co bojující mohl vidět, cítit, slyšet..., ptát se po momentu, kdy vědomí dospívá k soustředění všech svých sil, budeme bitvu chápat zcela jinak... Na to právě poukázal Jünger: bitva je vnitřní prožitek.⁴

Prudkost války se neomezuje na bitvu, ta je jen momentem její maximální intenzity. Zahrnuje v sobě onu prudkost natolik, že z bitvy nelze učinit izolovaný předmět, oddělený od prostředí, v němž probíhá. Jakmile je vyňata ze své slupky, stává se jednak nádhernou a jednak nepochopitelnou. Bitva má nejvýznamnější slovo ve vývoji války nebo válečného tažení. Přitahuje pozornost o to víc, že k ní v průběhu války dochází jen málokdy. A proč? Fakt, že jde o relativně vzácnou událost, nás nutí k tomu, abychom přistoupili k analýze pomocí proměnné geometrie, která tím, že předvádí konflikt nebo tažení, může objasnit podmínky bitvy. Je třeba též zhodnotit zvláštnost bitvy: bojuje se v ní jinak než při normálním průběhu operací? Působí, že se v boji objevují jiné způsoby chování?

Prudkost není jakýsi těžko představitelný ventil temných a vražedných pudů. Má svůj smysl a její projevy nejsou vzájemně zaměnitelné.⁵ Pro vojáky z povolání není použití násilí pouze otázkou více méně pokročilých dovedností. Podle okolností, povahy nepřítele, důvěry ve vůdce, síly kamarádství anebo konečně i smyslu boje může násilí nabývat prudších či méně prudkých forem a stát se dokladem nejen stavu vojska, ale též myšlenkového světa bojujících. A tato proměnná intenzita zdaleka není neprůhledná, dovoluje naopak pochopit věci do větší hloubky.

A v tom právě tkví mimořádná mohutnost toho, co prudkost odhaluje. Bitva je s trochou nadsázky „apokalypsou“, to znamená zjevením. Právě do krajnosti dovedená prudkost pro nás objeví to, co je obvykle zakryto zvyky a konvencemi každodenního života. Vše je obnaženo. Těla jsou vystavena veškerým formám agrese a duše nejsou znásilňovány o nic méně. Nadšení, očekávání, nenávist, strach, to vše se stává lépe viditelným než kdykoli jindy. Prostřednictvím bojovníků, kteří se střetávají, se tu též projevuje celkový

4) E. Jünger, *La guerre comme expérience intérieure*.

5) Tuto povahu násilí zřetelně ukazují práce D. Grouzeta, *Les Guerriers de Dieu. La violence au temps des guerres de religion, I–II*; *La nuit de la Saint Barthélemy, un rêve perdu de la Renaissance*.

charakter různých společností, s jejich náboženstvím, s jejich způsoby politické autority, s jejich společenskými hierarchiemi, jejich soudržností, technickými i ekonomickými schopnostmi a nakonec i s jejich přijímáním onoho masivního použití prudkosti.⁶ Člověk bojuje vším, čím je. To, co se odehrává na bitevním poli, odhaluje úžasným způsobem svět bojujících. Proto je bitva, kterou je tedy nutno pozorovat počínaje prudkostí boje, globální událostí, apokalyptickým zážitkem, který nemůže historika ponechat chladným.

Bílá hora: mýtus připravený o dějiny

Bitva, o níž zde bude řeč, se nicméně zdá být velmi málo vhodná k tomu, aby se na ní uplatnila průkaznost shora uvedených hypotéz. Ta, jež byla svedena 8. listopadu 1620 na Bílé hoře nedaleko od Prahy, je událostí, z níž se vcelku nic podobného vyzorovat nedá. Šlo vůbec o válečnou událost? Historik je málem v pokušení odpovědět záporně. Na Bílou horu, kde se po krátkém boji rozprchly české oddíly, se většinou vzpomíná pouze kvůli jejím důsledkům, o průběh bitvy se zajímá málokdo. Už dlouhou dobu je názor na ni ovlivněn převážně tím, jak se na ni dívají poražení, zatímco názor vítězů zcela vyklidil pole. V politickém kontextu historických studií, které už po celé jedno století trvale udávaly tón, směřovala bitva z roku 1620 až přespříliš proti proudu toho, co se zdálo být smyslem dějin, totiž vítězství liberálních protestantských mocností evropského severu a západu nad katolickým absolutismem jihu. Postaví-li se proti velmi militantním projevům nacionalistů, ať českých či německých, nebo po Sadové a Sedanu též francouzských, historiografie hájící rakouské pozice, pak s výjimkou velkého historika Antona Gindelyho vyhlíží značně nevýrazně. Opatrná císařská a královská autorita se rovněž nesnažila svým poddaným ze zemí české Koruny připomínat revoltu z let 1618–1620 a ponechala zejména ty z nich, kdo byli českého jazyka, aby si pěstovali se zasmušilým zalíbením vzpomínku na katastrofální pohromu.

6) Viz zejména S. Audoin-Rouzeau, *Combattre*; A. Becker, *Croire*. A rovněž J. J. Becker (ed.), *Guerres et cultures, 1914–1918*; S. Audoin-Rouzeau – A. Becker, *Violence et consentement: la „culture de guerre“ du premier conflit mondial*, s. 251–271.

Češi dokonce během 19. století udělali z Bílé hory uhelný kámen svého národního vědomí.⁷ Osmý listopad 1620 je národní katastrofou, která rozděluje české dějiny ve dvě. Toto neblahé datum, skutečná „zone rouge“⁸ české národní paměti, je už od základních škol známe jako počátek doby „temna“. Bílá hora, tento zpustošený, vypálený úsek národních dějin, je neustále připomínána a zároveň je v široké míře neprůhledná. Osmého listopadu 1620 padla na českou zemi temnota a ta byla napříště ponořena do hrobového ticha národa pohřbeného zaživa. Tváří v tvář této tragické události jsou možné jen dva postoje: mlčení a litování. „Moc jste úpělí?“ otáze se mlok z jedné knihy Karla Čapka. Tomuto pečlivě udržovanému národnímu traumatu se podařilo proměnit ujařmení v důvod k oslavování. Český lid, který díky Janu Husovi první ze všech svrhl jeho římské církve, za to musel zaplatit několika stoletími útlaku.

Tato argumentace se opírá o několik postulátů. Bere se jako evidentní skutečnost, že Češi jsou protestantský národ, že na Bílé hoře byli rozdraceni germanizátorským a katolickým absolutismem Habsburků a že poté zavládlo temno. Nadešel čas exilu společenské a intelektuální elity, jejímž nejvýznamnějším představitelem je Jan Amos Komenský, čas pronásledování, pálení knih, jezuitského triumfu. Bylo nutno vyčkat konce 18. století, doby národního obrození, kdy byl obnoven český jazyk, a nakonec roku 1918, kdy bylo opět dosaženo nezávislosti. Tato romantická koncepce má výhodu v tom, že je pedagogická. Ve více či méně propracované formě inspirovala školní učebnice, univerzitní vyučování, údaje průvodců, politické projevy a často též krásnou literaturu. Bílá hora je takto všudypřítomná, doprovází celé české dějiny od roku 1620.

Válečná událost se ovšem velmi často vytrácí.⁹ Zdánlivá bezvýznamnost bitvy, která netrvala více než dvě hodiny, kontrastuje s nesmírným rozsahem jejích trvalých následků a v této neshodě tkví kus tragédie Bílé hory. Neboť 8. listopad se nedá vypovědět. Utrpení je příliš silné, než aby bylo možno

7) Srovnej k tomu úvahy J. Petráně, Na téma mýtu Bílé hory, s. 141–162. Dále též stať R. J. W. Evanse, Bílá hora a kultura českých zemí, s. 845–862.

8) Červenou zónou bylo ve Francii po první světové válce nazváno zcela zpustošené území, na němž kolem Verdunu probíhaly v letech 1916–1918 válečné operace. Přeneseně jde o metaforu dokonalé devastace. Pozn. překl.

9) Tvoří nicméně ústřední část nedávno vydané a velmi pěkně ilustrované knihy D. Uhlíře, Černý den na Bílé hoře, 8. listopad 1620. Připomeňme též dílo J. P. Kučery, Bílá hora. O potracení starobylé slávy české.

o bitvě hovořit. Česká vyličení této události jsou nečetná. Poté, co byla načas zapomenuta, byla Bílá hora před více než stoletím rekonstruována, proměněna ve vzpomínku, jež nepomíná, v přítomnost, která se nemůže změnit v minulost. Před rokem 1918 se toto prokleté pole dokonce stalo jakýmsi poutním místem, kam se z Prahy chodilo plakat a naříkat. Můžeme se však dodnes držet toho, že budeme o Bílé hoře mlčet. Porozumění tomu, co se na ní stalo, začíná tím, že dáme onen národní mýtus do závorek. Je nezbytné vrátit Bílou horu sedmnáctému století. Pokud budeme o bitvě uvažovat v kategoriích, jež byly vlastní militantnímu současníku Bismarcka nebo Masaryka, zůstane pro nás nesrozumitelná.

Vrátit se do 17. století znamená především shledat se se starobylým Královstvím českým. Země svatováclavské koruny tvořily vlastní Čechy, markrabství moravské, vévodství slezské a dvojí markrabství Horní a Dolní Lužice.¹⁰ Rozloha a populace království se tedy značně lišily od stavu, který je vlastní dnešní České republice, k níž už nepatří Lužice a největší část Slezska. Obyvatelstvo někdejšího království ani zdaleka nehovořilo pouze česky. Slezsko bylo v široké míře osídleno Němci, rovněž Lužice, kde nicméně byli též slovansky hovořící lužičtí Srbové. Pokud jde o Čechy a Moravu, sídlilo v nich, zejména v okrajových oblastech a v některých městech, početné německé obyvatelstvo. Každá z jednotlivých zemí Koruny české měla své vlastní instituce, jejich integrace byla zatím pouze částečná, navzdory centralizačním snahám Habsburků, jež započaly už roku 1526.¹¹ Zemské vlastenectví bylo významným faktorem, takže na Moravě i ve Slezsku se tamní stavové snažili zachovat patřičný odstup od Prahy. Mnohé dějiny českých zemí si nezaslouží své jméno, když fakticky předklá-

10) Viz popis, jež podává J. Bahlcke ve své velmi podnětné knize *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*, s. 24–55. Dále se lze o této periodě poučit z nedávno vydaných syntetických děl, za něž vděčíme P. Vorlovi, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526–1618*, a I. Čornejové, J. Kašovi, J. Mikulcovi a V. Vlnasovi, *Velké dějiny zemí koruny české VIII. 1618–1683*. O vedlejších zemích Koruny české, pokud jde o Moravu, viz: J. Válka, *Morava reformace, renesance a baroka. Dějiny Moravy II*; a o Slezsko: C. van Eickels, *Schlesien in böhmischen Ständestaat* a R. Fukala, *Slezsko, neznámá země Koruny české*. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740; o obě Lužice: J. Bahlcke, *Regionalismus*, s. 47–55.

11) O rakouské monarchii viz novou syntetickou studii T. Winkelbauera, *Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter, I–II*, o Bílé hoře viz I, s. 66–67.

dají pouze historii Čech, případně Moravy, zatímco by bylo třeba obsáhnout celek zemí české Koruny.

U Českého království, v němž žili Češi i Němci, vyvstává problém, jak pojmenovat jeho obyvatele. Když jde o Bílou horu, je správné mluvit o české armádě? Dobovými termíny *české vojsko* nebo *český lid* rozhodně nebyl označován národnostní ráz vojska, tato adjektiva neříkala nic o jeho národnostním složení, vztahovala se k Čechům jakožto zemi. V 17. století rozhodně nezakládala rozlišení nebo dokonce protiklad mezi Čechy a Němci. Němčina tu má výhodu dvou adjektiv: *böhmisch* a *tschechisch* (i francouzština: *bohème* a *tchèque*), z nichž první se vztahuje k zemi, druhé k národu. Rozlišení obojího je tedy v obou jazycích dobře možné. V češtině je nutno se spokojit vysvětlením věci a uvést, že termín *české stavovské vojsko* říká, že šlo o armádu politických představitelů Čech nebo Českého království, a nikterak se nevyslovuje o původu vojáků, kteří vojsko tvořili. Bojovali na Bílé hoře vůbec nějakí Češi? Tato otázka, jak uvidíme, si zaslouží prozkoumání.

Celek zemí české Koruny náležel k Svaté říši římské národa německého.¹² Český král, jehož volil zemský sněm, byl jedním ze sedmi kurfiřtů, kteří volili císaře. Svatá říše římská se neomezovala pouze na německé země. Vedle slovanských a zčásti germanizovaných teritorií Českého království zahrnovala též celý okruh Burgundska spolu s Franche-Comté a Nizozemím a také severní Itálii. Jedna část španělské monarchie (Milánsko, Franche-Comté, Nizozemí) se tak nacházela v říši a habsburský král z Madridu byl pro tato teritoria vazalem svého bratrance císaře. Když tedy v roce 1618 zasáhly na císařově straně do války valonské oddíly, zůstala jejich pomoc vnitřní záležitostí říše.¹³

V říši bylo od augšpurského míru z roku 1555 uznáváno dvojí náboženství, katolictví, které vyznával císař, a luteránství, jehož se drželo několik kurfiřtů, mezi nimi zejména saský. Mezi protestanty však vzrůstaly nesváry způsobe-

12) O volném svazku mezi Českým královstvím a Římskou říší viz: A. Begert, *Böhmen, die böhmische Kur und das Reich vom Hochmittelalter bis zum Ende der Alten Reiches*.

13) Je důležité připomenout, že Španělů pocházejících z Pyrenejského poloostrova bylo tehdy v Čechách velice málo. Nacházíme zde pouze několik důstojníků doprovázejících valonské oddíly. Jde-li o rok 1620, je tedy stejně nepřesné mluvit o španělském vojsku jako o vojsku (národnostně) českém. Císařští vojáci pocházeli většinou z Nizozemí. Připomeňme, že arcivévoda Albrecht, který od roku 1598 vládl ve španělském Nizozemí, nebyl nikdo jiný než mladší bratr císařů Rudolfa a Matyáše.